

Innstilling fra arbeidsgruppen for fagsammensetningen på 1.-3. studieår

Avgitt 19. februar 2019

Innholdsfortegnelse

1.	Oppnevning og mandat	3
2.	Arbeidsgruppens forslag	6
3.	Forutsetninger og overordnet innretning	7
4.	Kort om arbeidsgruppens tidligere skisser	8
5.	Arbeidsbelastning og eksamenspress	11
6.	Fagsammensetningen på 1. studieår	12
6.1.	Juridisk forprøve/Ex.fac. (Metode 1) - 10 sp – 8 ukers undervisningstid (hvorav 4 parallelt med Avtalerett)	12
6.2.	Avtalerett – 10 sp. – 8 ukers undervisningstid (hvorav 4 uker parallelt med Ex.fac.) 13	
6.3.	Familie- og arverett – 8 studiepoeng – 7 undervisningsuker	15
6.4.	Erstatningsrett – 10 sp. – 9 undervisningsuker	16
6.5.	Tings- og immaterialrett – 14 sp. – 12 undervisningsuker	17
6.6.	Metode II – 8 sp. – parallell undervisning over hele semesteret	20
7.	Fagsammensetningen på 2. studieår	21
7.1.	Generelt om 2. studieår	21
7.2.	Rettsstaten – statsrett, europarett og folkerett – 28 sp. – hele høstsemesteret	26
7.3.	Forvaltningsrett – 22 sp. – hele vårsemesteret (delvis parallelt med Ex.phil)	27
8.	Fagsammensetningen på 3. studieår	27
8.1.	Obligasjonsrett – 28 sp. - hele høstsemesteret	27
8.2.	Retts historie og komparativ rett - 12 sp. - undervisning over store deler av vårsemesteret	28
8.3.	Valgfrihet og valgmemner på 3. studieår	30
8.3.1.	Generelt om valgfrihet på 3. studieår	30
8.3.2.	Engelskspråklig valgmemne (10 sp) + 4 semiobligatoriske norske valgmemner (á 10 sp) 31	
8.3.3.	Full valgfrihet på vårsemesteret på 3. studieår (20 sp.)	32
8.3.4.	Valget mellom de to alternativene	34
9.	Den samlede valgfriheten på 1.-3. studieår	35
10.	Antall eksamener	35
11.	Ressursspørsmål	36
12.	Konsekvenser for 4. studieår	37
13.	Nærmere om den indre sammenhengen mellom de ulike emnene på 1.-3. studieår og de overordnede læringsmålene for jusstudiet	37

14.	Nærmere om sammenhengen mellom valgbare emner på 3. og 5. studieår.....	38
-----	---	----

1. Oppnevning og mandat

Fakultetsstyret vedtok 11.09.18 rammen for en revidert studieordning (sak 53/18). Samtidig ble det nedsatt en arbeidsgruppe som fikk i oppdrag å utarbeide et forslag til fagsammensetning for rettsdogmatiske emner på 1. til 3. studieår.

Arbeidsgruppen fikk følgende sammensetning:

- Visedekan for utdanning Halvard Haukeland Fredriksen (leder)
- Professor Erling Johannes Husabø (gruppe A)
- Professor Hilde Hauge (gruppe A)
- Postdoktor Henrik Skar (gruppe B)
- Seniorrådgiver Johanne Spjelkavik (gruppe C)
- Student Sausan Mustafa Hussein (gruppe D)

Arbeidsgruppens sekretær har vært seniorkonsulent Marianne Hauger.

Styret ga arbeidsgruppen følgende mandat:

- *Arbeidsgruppen skal utarbeide forslag til hvordan studiepoengene avsatt til rettsdogmatiske emner på 1. til 3. studieår i fakultetsstyrets rammevedtak i sak S-53/2018 best kan utnyttes.*
- *Jusstudiet skal også i fremtiden være en profesjonsutdanning som utdanner generalister som i ettertid kan spesialisere seg innen de forskjellige rettsområder. Dette fordrer at studentene i løpet av studiet tilegner seg solide kunnskaper i juridiske basisemner som statsrett, kontraktsrett, erstatningsrett, tingsrett, forvaltningsrett, strafferett, prosessrett og formuerett. Det innebærer også at studentene må tilegne seg solide kunnskaper om internasjonaliseringen av norsk rett.*
- *Arbeidsgruppen må forholde seg til de valg fakultetsstyret har truffet knyttet til omfang, innhold og plassering av ulike perspektivemner, valgfrihet, utvekslingsmuligheter mv. Arbeidsgruppen kan likevel, dersom den mener det er klart fordelaktig av hensyn til den overordnede sammensetningen av de tre første studieårene, foreslå alternative plasseringer av Metode II og/eller EXPHIL-JUS (f.eks. slik at Metode II først kommer på første semester på 2. studieår, eller at EXPHIL-JUS flyttes dit).*

- *Arbeidsgruppen skal utarbeide to alternative forslag – ett hvor det ene valgemnet på 2. semester på 3. studieår settes av til et begrenset antall rettsdogmatiske emner som studentene må velge blant («semiobligatoriske emner») og ett hvor det ikke legges slike føringer på studentenes valgfrihet på dette punkt. I begge tilfeller står for øvrig arbeidsgruppen fritt til å foreslå innslag av valgfrihet (også) tidligere i studieløpet, f.eks. slik at studentene får velge mellom et begrenset antall rettsdogmatiske emner som undervises parallelt på høstsemesteret på 2. eller 3. studieår.*
- *Det er ønskelig med færre og større emner, og dermed alt i alt et lavere antall eksamener, enn på dagens studieordning, men likevel slik at det tas hensyn til studentenes ønske om mindre (og dermed flere) moduler på 1. studieår enn senere på studiet.*
- *Alle rettsdogmatiske emner på studieprogrammet skal bidra til at studentene oppnår de overordnede læringsmålene for jusstudiet.*
- *Rettsdogmatiske emner med særskilt ansvar for ulike metodiske utfordringer skal identifiseres og plasseres inn i studieprogrammet på en måte som legger til rette for et helhetlig metodisk opplegg, i samspill både med de andre rettsdogmatiske emnene og de ulike perspektivemnene som følger av fakultetsstyrets rammevedtak for revidert studieordning. Det følger av dette at arbeidsgruppen må kunne utarbeide forslag som forutsetter at visse metodespørsmål dekkes av nærmere angitte perspektivemner (med Metode II og Retts historie og komparativ rett som to nærliggende eksempler), eller av emnene på 4. studieår. Det er imidlertid viktig at slike forutsetninger knyttet til andre deler av studieordningen løftes frem av arbeidsgruppen, slik at både fakultetsstyret og fakultetet som helhet er oppmerksomme på dem.*
- *Arbeidsgruppen må ha en begrunnet oppfatning av hvilke emner som passer tidlig på studiet, og hvilke som bør plasseres senere. For emner som foreslås videreført omtrent som i dag, bør det likevel ikke foreslås større endringer i plassering og størrelse med mindre dette leder til klare forbedringer av studieprogrammet som helhet.*
- *Selv om emnesammensetningen på 4. studieår ligger fast, kan arbeidsgruppen utarbeide forslag som forutsetter at nærmere angitt læringsmål som i dag dekkes av emner på 1. til 3. studieår, og som arbeidsgruppen mener må dekkes også av en revidert studieordning, overføres til emner på 4. studieår. Et nærliggende eksempel er menneskerettighetenes føringer for nasjonal prosessrett, som i dag dekkes av JUS135 Rettsstat og menneskerettigheter, men som nok passer vel så bra inn i rettergangsemnet på 4. studieår.*

- *Arbeidsgruppen bes fremme forslag om hvordan rettslige spørsmål knyttet til den teknologiske utviklingen kan trekkes inn i aktuelle emner.*
- *Arbeidsgruppen må legge til rette for en prosess hvor alle berørte vitenskapelig og administrativt ansatte får anledning til å komme til orde. Det er særlig viktig at dagens emneansvarlige for de av emnene på 1. til 3. studieår som vil bli berørt av arbeidsgruppens forslag, involveres tidlig i prosessen og holdes informert om gruppens arbeid.*
- *Arbeidsgruppen bes utrede hvordan etiske aspekter knyttet til juridisk argumentasjon og juristers profesjonsutøvelse kan integreres på egnede steder gjennom hele studieløpet. Arbeidsgruppen bes vurdere om studentene bør få en innføring i profesjonsetikk for jurister allerede på Metode I (ex.fac.). Styret vil senere se på etikkundervisningens plass på 5. studieår.*
- *Arbeidsgruppens mandat omfatter ikke 5. studieår. Styret vil senere se på alternative varianter av Metode III (herunder eventuell «blokkundervisning»), spørsmålet om obligatoriske elementer på 5. studieår for å bidra til at studentene befinner seg på campus og spørsmål knyttet til hvilke krav som skal stilles for rett til utveksling på 5. studieår.*
- *Det er ønskelig at arbeidsgruppens forslag foreligger senest i medio februar 2019.*

Arbeidsgruppen har hatt 12 møter i perioden september 2018 til februar 2019. Gruppens arbeid har blitt annonsert i Fakultetsnytt, og foreløpige utkast, mottatte høringsuttalelser mv. er fortløpende publisert på fakultetets nettside om studiereformarbeidet. Det er blitt avholdt tre høringsmøter for berørte emneansvarlige, og kommet inn en rekke innspill, både fra ulike emneansvarlige og fra andre interesserte.

Arbeidsgruppen har vurdert om det også burde vært arrangert et avsluttende allmøte for alle fakultetets ansatte hvor gruppens forslag ble lagt frem og diskutert. Arbeidsgruppen er imidlertid kommet til at det er mer naturlig at en slik høring skjer etter at herværende rapport er avgitt. Dette skyldes både tidsrammene for arbeidsgruppens arbeid og den omstendighet at det vel uansett er ønskelig og naturlig med et allmøte og en høring etter at arbeidsgruppens rapport foreligger, som ledd i dekanatets arbeid med å fremme saken for fakultetsstyret.

I siste fase av arbeidet fremla arbeidsgruppen i stedet 10. januar 2019 et revidert utkast til fag-sammensetningen på 1.-3. studieåret for alle de berørte emneansvarlige. Arbeidsgruppens endelige rapport tar opp og drøfter tilbakemeldinger også fra denne siste høringsrunden.

2. Arbeidsgruppens forslag

Arbeidsgruppen har diskutert seg frem til følgende forslag til fagsammensetningen på 1.-3. studieår (med to alternativer for vårsemesteret på 3. året):

1. år	Juridisk forprøve/Ex.fac. (10 sp) (Metode I) Oversikt over rettsystemet, innføring i juridisk metode, profesjonsetikk		Familie- og arverett (8 sp)	Erstatningsrett (10 sp)	Tings- og immaterialrett (14 sp)	
		Avtalerett (10 sp) Inkludert introduksjon av konseptet juridiske personer		Metode II (8 sp) ¹ (Prøvingsform: hjemmeeksamen helt sist i semesteret, hvor studentene skal reflektere over det de har lært om juridisk metode i løpet av 1. studieår)		
2. år	Rettsstaten statsrett, europarett, folkerett (inkl. menneskerettigheter) (28 sp)			Forvaltningsrett (22 sp)		
				Ex.phil. Rettsfilosofi + språk- og argumentasjonsteori (10 sp)		
3. år	Obligasjonsrett (28 sp) Innholdssensur av gyldig inngåtte avtaler (avtl. § 36, læren om bristende forutsetninger, EU-direktivene mv.) flyttes hit. Erstatningsrettslige spørsmål, herunder sontringen mellom erstatning i og utenfor kontrakt, vies større plass enn i dagens Kontraktsrett II Ønskelig med en viss kobling til selskapsretten, ref. introduksjonen til juridiske personer på 1. året.			Rettshistorie og komparativ rett (12 sp) ²		
				To alternativer for de resterende 20 sp: Enten "semiobligatorisk" norsk valgmenne + et engelskspråklig valgmenne, eller "full valgfrihet" ³		
				Norskspråklige valgmenner (10 sp) Barnerett Informasjons- og personvernrett Miljørett Skatterett	2 emner á 10 sp av: Barnerett Informasjons- og personvernrett Miljørett Selskapsrett Skatterett Engelskspråklige valgmenner	
				Engelskspråklige valgmenner (10 sp)		
			Alternativ for hele semesteret: Utteksling (30 sp) ⁴ JUS 134-B Uttveksling – komparativ rett (2 sp)			

¹ Forutsetter at fakultetsstyret omgjør vedtaket om at Metode II skal være på 10 sp.

² Innebærer en økning på 2 studiepoeng sammenlignet med fakultetsstyrets rammevedtak og forutsetter derfor en endring av dette vedtaket. Bakgrunnen er den ulike lengden på høst- og vårsemesteret (hhv. 19 og 21 undervisningsuker), oppfatningen av at eksamen i obligasjonsrett uansett bør plasseres før jul, at 28 studiepoeng til obligasjonsrett er nok og et ønske om å tilby også studentene som reiser på utveksling i vårsemesteret en innføring i rettshistorie og komparativ rett som en «innramming» av utvekslingen (se også note 4 og nærmere i punkt 8.2).

³ Forutsetter at fakultetsstyret omgjør vedtaket om at studentene som ikke reiser på utveksling dette semesteret må velge et engelskspråklig valgmenne (se nærmere om dette i punkt 8.3 nedenfor).

⁴ Studenter som har vært på utveksling må levere et refleksjonsnotat knyttet til de perspektiver oppholdet har gitt dem på norsk rett og rettskultur. Bestått/ikke bestått, 2 studiepoeng (for å fylle opp 3. studieår for dem). Dersom det legges opp et lite pensum hentet fra JUS 134 *Rettshistorie og komparativ rett*, vil dette også bidra til å redusere betydningen av at studentene går glipp av JUS134 og alt i alt en bedre integrering av utvekslingen i studieprogrammet.

3. Forutsetninger og overordnet innretning

Juridisk forprøve (Ex.fac./Metode 1) med 10 studiepoeng ligger fast som første fag om høsten 1. studieår, mens *Ex.phil.* flyttes til vårsemesteret 2. studieår. *Metode II* plasseres på vårsemesteret 1. studieår. Arbeidsgruppens forslag er at det undervises «på langs» over hele eller i hvert fall større deler av semesteret, parallelt med de to rettsdogmatiske emnene som plasseres på dette semesteret – erstatningsrett og tings- og immaterialrett. Fakultetsstyret har forutsatt at Metode II skal være på 10 studiepoeng (2 mer enn dagens JUS114), men tett integrasjon med de to rettsdogmatiske emnene kan tilsi at det likevel holder med dagens 8 studiepoeng. Arbeidsgruppen vil derfor fremme et alternativt forslag om fagsammensetning på 1.-3. studieår som innebærer 42 studiepoeng til rettsdogmatiske emner på 1. studieår.^{5 6}

Arbeidsgruppens vurdering er at 1. studieår bør settes av til privatrettslige emner. Årsakene til dette er sammensatte:

- Det er etter arbeidsgruppens oppfatning ønskelig å innvie studentene i grunnleggende konsepter som kontrakt, juridiske personer, eiendomsrett, immaterielle rettigheter og erstatningsansvar allerede tidlig på studiet.
- Det er forbindelseslinjer mellom de ulike privatrettslige fagene som arbeidsgruppen foreslår plassert på første studieår som legger forholdene til rette for et helhetlig opplegg hele året, med et privatrettslig innrettet Metode II-emne som en naturlig avrundning. Arbeidsgruppen vurderer dette som klart bedre enn en modell hvor studentene veksler mellom privatrett og offentlig rett. Ulike offentligrettslige og internasjonale føringer for privatrettslige fag forutsettes dekket som del av den generelle introduksjonen til forfatningsretten, forvaltningsretten, europaretten og (annen) folkerett på andre studieår, og deretter på etterfølgende privatrettslige emner som obligasjonsretten på 3. studieår og formueretten på 4. studieår.
- De privatrettslige emnene som nå foreslås på første studieår vil etter arbeidsgruppens oppfatning gi studentene en god innføring i ulike måter rettslige krav oppstår på – gjennom avtaleslutning, i kraft av eiendomsrett, i kraft av skapende virksomhet (åndsverk

⁵ Samtidig vil arbeidsgruppen foreslå å øke omfanget på dagens JUS134 *Rettshistorie og komparativ rett* til 12 sp, slik at det totale antall studiepoeng satt av til perspektivfag vil være som forutsatt av fakultetsstyret.

⁶ Metode II-emnet vil uansett få vesentlig romsligere tidsrammer enn i dag dersom det undervises over hele vårsemesteret. En omlegging av undervisningsopplegget kan også åpne opp for flere forelesningstimer enn det JUS114 har i dag – det er neppe hensiktsmessig med egne arbeidsgrupper og storgrupper i metode parallelt med arbeidsgrupper og storgrupper i ett eller to rettsdogmatiske emner. Forskjellen på 8 og 10 studiepoeng er i så fall ikke så myr mer enn ca. 100 sider i det pensum som kan legges opp (ca 400 vs. 500 sider).

mv), gjennom erstatningsbetingende skadeforvoldelse mv. Studentene vil også introduseres til den grunnleggende forskjellen på lovfestet og ulovfestet rett, og møte ulike former for lovtekst.

- Etter introduksjonen til avtaleinngåelse og -tolkning er det ønskelig at studentene raskt får tatt i bruk det de har lært, noe som ivaretas dersom avtaleretten etterfølges av familie- og arverett og tingsrett og immaterialrett følger semesteret etter.
- Arbeidsgruppens mandat legger opp til at det skal være noe flere emner/eksamener på første studieår, noe som i praksis utelukker en alternativ plassering av de store emnene som arbeidsgruppen nå foreslår plassert på annet og tredje studieår. Også kompleksiteten i de foreslåtte emnene *Forvaltningsrett* og *Rettsstaten – statsrett, europarett, folkerett* og *Obligasjonsrett* tilsier at de ingen av dem bør plasseres på første studieår. I enkelte forslag innkommet til arbeidsgruppen ble det foreslått å plassere statsrett/internasjonalt rett/menneskerettigheter på første studieår, men dette vil gi et svært teoritungt første studieår, bryte opp den indre sammenhengen i både 1. og 2. studieår som arbeidsgruppen etterstreber og dessuten stå i veien for det ønskede samspillet mellom de rettsdogmatiske emnene og Metode II-emnet på 1. år. Arbeidsgruppen vil derfor ikke anbefale en slik løsning.
- Arbeidsgruppens skisser innebærer at forvaltningsrett og statsrett/internasjonalt rett/menneskerettigheter (dagens JUS121 *NIRI* og JUS135 *Rettsstat og menneskerettigheter*) må tåle noe større kutt i antall studiepoeng enn de privatrettslige emnene. Også dette tilsier at man ikke plasserer disse emnene på første studieår. Studenter som alt har tilegnet seg grunnleggende forståelse for norsk juridisk metode, vil raskere trenge inn i forvaltningsretten og statsretten, internasjonal rett og menneskerettigheter enn studenter uten slike forkunnskaper, og plasseringen kan da i noen grad kompensere for reduksjonen i antall studiepoeng.

4. Kort om arbeidsgruppens tidligere skisser

Arbeidsgruppen ba tidlig om innspill fra fakultetets ansatte om hvordan gruppens oppgave burde løses. Arbeidsgruppen holdt i den forbindelse et møte 27. september 2018 for de emneansvarlige for rettsdogmatiske emner på 1.-3. studieår. På bakgrunn av innspill fra fagmiljøene diskuterte arbeidsgruppen seg i den innledende fasen frem til tre alternative skisser, som

ble drøftet med emneansvarlige for hhv. de offentligrettslige/internasjonale emnene og de privatrettslige emnene i møter den 3. og 6. desember 2018.⁷ Med grunnlag i tilbakemeldingene fra de emneansvarlige valgte arbeidsgruppen å jobbe videre med utgangspunkt i den første av de tre fremlagte skissene. Årsaken til at arbeidsgruppen valgte å legge bort de to øvrige skissene, er i korthet følgende:

Hovedgrepet i skisse nr. 2 var å flytte erstatningsrett til høstsemesteret på 3. studieår, for slik å gi bedre plass til de andre privatrettslige emnene på 1. studieår. Samtidig ville imidlertid høstsemesteret på 3. studieår bli temmelig fullt. Med 10 sp til erstatningsrett, ville obligasjonsretten måtte nøye seg med 20 sp. Tilbakemeldingene fra de berørte emneansvarlige var overveiende negative. Rune Sæbø, som i dag er emneansvarlig for pengekravsrett, har i e-post 13.12.18 uttalt seg særlig om dette alternativet, og herfra hitsettes:

«Jeg vil bestemt frarå at dette faget reduseres til 20 studiepoeng, slik alternativ 2 legger opp til. Obligasjonsrett (eller kontraktsrett II og pengekravsrett slik det er i dag) er blant grunnsteinene i juristers læring av metode og mer konkret fagstoff. Særlig kontraktsrett II burde etter mitt syn ideelt vært større en den er i dag; det bør i alle fall ikke gjøres mindre. Pengekravsrett går i dag i det vesentlige ut på å behandle en del sentrale enkelttema (kreditorkifte, debitorskifte, samskyld, regress, rente, oppgjør, motregning, oppgjørskorreksjon, mislighold/kreditormora med tilhørende rettsvirkninger samt foreldelse) i denne delen av jussen. Markert mindre tidsbruk på pengekravsrettsdelen vil sannsynligvis medføre at de faglige ambisjonene reduseres i retning av mer oversiktspreget læring, noe som ikke er å anbefale. Det må riktignok, som arbeidsnotatet antyder, antas å resultere i noe tidsbesparing når kontraktsrett II og pengekravsrett slås sammen til ett kurs. Synergieffekten må imidlertid antas å bli begrenset, og forhindrer derfor ikke at en reduksjon til 20 studiepoeng ville innebære nivåsenkning i et sentralt fag i juristutdanningen.»

Også Knut Martin Tande, som er emneansvarlig for Erstatningsrett, har per e-post 12.12.18 gitt uttrykk for skepsis til en slik løsning, da erstatningsretten lett kan «drukne» på et semester dominert av obligasjonsretten.

Arbeidsgruppen bemerker at alternativ 2 antakelig må forutsette at erstatningsretten overtar noe av ansvaret for erstatning innenfor kontrakt. Samtidig innebærer forslaget også en reduksjon av studiepoeng for Erstatningsrett i forhold til i dag. Alternativ 2 innebærer dermed en

⁷ Skissene er tilgjengelige på fakultetets nettside for reformarbeidet.

relativt markant beskjæring av faget, som nok ikke veies opp ved at studentene på tredje studieår er mer faglig modne enn på første studieår. Alternativ 2 vil i praksis, som Sæbø har påpekt, også innebære klart redusert omfang for obligasjonsretten. Selv om det må forventes en viss rasjonaliseringsgevinst, har fagene Kontraktsrett og Pengekrav i liten grad noen direkte overlapping.

Arbeidsgruppen har etter dette kommet frem til at det ikke er hensiktsmessig å gå videre med alternativ 2.

Hovedgrepet i skisse nr. 3 var at Familie- og arverett⁸ ikke lenger ville være et obligatorisk fag på masterstudiet for rettsvitenskap, men heller et «semiobligatorisk» emne på tredje studieår. Argumenter for og imot å beholde faget ble presentert i diskusjonsnotat datert 23.11.18, som var grunnlag for møtet med de emneansvarlige den 6. desember.

For arbeidsgruppen var de viktigste argumentene *imot* videreføring av Familie- og arveretten frykten for et fragmentert og potensielt «oppjaget» 1. studieår med hele 6 eksamener, ønsket om å styrke metodeundervisningen på 1. studieår, ønsket om å gi mer plass til en innføring i konseptet juridiske personer (integret i Avtaleretten) og rettigheter i immaterielle rettsgoder (integret i Tingsretten) og, mer generelt, ønsket om at studentene på 1. studieår skal få tid og rom til å tilegne seg innsikt i privatrettslige grunnprinsipper og juridisk metode.

I notatet ble samtidig følgende argumenter *for* videreføring av Familie- og arveretten listet opp:

- Arve- og familieretten er privatrettslige fag med en annen verdiprofil enn de rent forretningsjuridiske og bør av denne grunn ha en naturlig plass i studiet. Emnet omhandler den rettslige reguleringen av privatsfæren, og særpreges ved at det bygger på politiske og etiske overveielser om hvordan familielivet bør være innrettet
- Familieformueretten har en kobling til tingsretten som kan utnyttes til å få studentene til å se sammenhengene mellom ulike fag.
- Arve- og familieretten har en kobling til avtaleretten som gjør faget velegnet som en oppfølger til Avtaleretten, jf. også målsettingen om bedre samordning av de ulike emnene på studiet. I Arve- og familieretten vil studentene både få anvende kunnskapene i

⁸ I dag heter dette emnet «Arve- og familierett». De emneansvarlige har imidlertid tatt til orde for at navnet bør endres til Familie- og arverett ved en ny studieordning. Eeg og Veia Lund begrunner dette med: «Familieretten introduseres og undervises først i kurset. Hovedgrunnen til de to fags sammenkobling i et kurs, er at arveretten bygger på og forutsetter kunnskaper i familieretten, derimot ikke omvendt.» Arbeidsgruppen foreslår at emnets navn endres i tråd med innspillet, og har fulgt dette opp gjennom hele rapporten.

avtalerett, og bli introdusert for skranker for avtalefriheten i form av preseptoriske regler.

- Rettskildebildet gjør faget velegnet for innlæring av juridisk metode, med særlig fokus på lovtolkning. Denne funksjonen har hittil vært ivaretatt av JUS111 Forvaltningsrett I, men dette emnet vil nå bli slått sammen med Forvaltningsrett II og flyttet til 2. studieår. Det kan hevdes at ingen av de øvrige av de aktuelle privatrettslige emnene på et fremtidig 1. studieår vil kunne fylle denne funksjonen på samme måte.
- Arve- og familieretten er et klassisk juridisk fag, som har stor praktisk betydning, både for domstolene, privatpraktiserende advokater og også det offentlige. Det kan hevdes å ligge i fakultets samfunnsansvar å påse at det årlig utdannes jurister med god innsikt i arve- og familierettslige spørsmål.
- Den internasjonale utviklingen, som følge bl.a. av møte mellom ulike religioner og den bioteknologiske utviklingen. Studentene bør gjennom studiet få redskap for å delta i den rettspolitiske og etiske debatten.

I møtet med arbeidsgruppen i desember 2018 gav de emnenansvarlige for de privatrettslige emnene som på ulikt vis vil bli berørt av familie- og arverettens skjebne, nokså entydig uttrykk for at familie- og arverett fremdeles bør være et obligatorisk fag. Spørsmålet har i ettertid vært grundig diskutert internt i arbeidsgruppen. Selv om det er visse ulemper ved å ha så mye som seks fag på første studieår, særlig knyttet til eksamenspress (se straks nedenfor), er arbeidsgruppens oppfatning at argumentene for å beholde faget er mest tungtveiende og at Familie- og arverett fremdeles bør være ett av de obligatoriske i en juristutdanning som tar sikte på å være en generalistutdanning.

5. Arbeidsbelastning og eksamenspress

Arbeidsgruppen er oppmerksom på at et 1. studieår med hele seks eksamener kan føre til et uønsket stort og nærmest kontinuerlig eksamensjag, og medføre uforholdsmessig store eksamensavviklings- og sensurkostnader for fakultetet. Dette er likevel først og fremst en risiko dersom samtlige emner avsluttes med skoleeksamener med bokstavkarakter. Arbeidsgruppen påpeker at Ex.fac. alt i dag har bestått/ikke bestått, og at dette forutsetningsvis også vil være situasjonen videre. Selv om det ligger utenfor arbeidsgruppens mandat å komme med konkrete forslag til prøvingsformer på enkeltemner, tillater vi oss å peke på at også *Avtalerett* og *Metode II* kan være kandidater for samme løsning. Avtalerett er foreslått som første emne et-

ter Ex.fac. og studentene vil på dette tidspunkt verken ha stiftet bekjentskap med karaktergivingen på jusstudiet eller ha noen konkurrerende emner (med karakterer) som det vil være fristende å prioritere. Emnets innhold vil dessuten være av en slik karakter at det bør være mulig å formidle til studentene at manglende innsats vil føre til at de kommer skjevt ut og får problemer både på de senere emnene på dette studieåret og på obligasjonsrettsemnet på 3. året. Det kan også legges inn arbeidskrav i familie- og arverett, tingsrett og obligasjonsrett som gjør at studentenes ferdigheter i grunnleggende avtalerett kan prøves der.

For Metode II-emnet kan det på tilsvarende vis sørges for at metodespørsmål inkluderes i prøvingen i det eller de rettsdogmatiske emnene som går parallelt med dette emnet (erstatningsrett og/eller tingsrett). Forholdene kan da ligge godt til rette for en avsluttende hjemmeeksamen i *Metode II* som legger opp til at studentene må reflektere over det de har lært om juridisk metode i løpet av 1. studieår. Ønskelig innsats underveis i undervisningen kan sikres gjennom vissheten om at metodiske problemstillinger vil stå sentralt på eksamen i tingsrett/immaterialrett og erstatningsrett, mens innsats knyttet til selve hjemmeeksamenen kan sikres gjennom minstekrav til omfang og kvalitet.

6. Fagsammensetningen på 1. studieår

6.1. Juridisk forprøve/Ex.fac. (Metode 1) - 10 sp – 8 ukers undervisningstid (hvorav 4 parallelt med Avtalerett)

Videreføringen av juridisk forprøve/Ex.fac. («Metode 1») er gitt i og med fakultetsstyrets rammevedtak om ny studieordningen. Emnet vil, som i dag, sikre at studentene fra første dag på fakultetet arbeider med juridiske problemstillinger. For arbeidsgruppens forslag til sammensetningen av 1.-3. studieår er det vesentlig at studentene allerede på Ex.fac. introduseres for juridisk metode, de sentrale institusjonene i det norske rettssystemet og internasjonale føringer for norsk rett. Arbeidsgruppen tilføyer at det også er ønskelig om studentene allerede på Ex.fac. introduseres for juridisk profesjonsetikk, slik at etterfølgende emner kan bygge videre på dette.

Arbeidsgruppen er oppmerksom på at ikke alle av studentene våre tar Ex.fac. hos oss, og at vi også i fremtiden trolig vil være forpliktet til å godkjenne Ex.fac.-emner fra andre fakulteter og institusjoner. Det store flertall av studentene (ca. 75 %) følger imidlertid vårt opplegg, og arbeidsgruppen mener det må være riktig å ha denne studentgruppen for øye når studieordningen reformeres. Det blir prinsipielt feil å innrette de etterfølgende emnene på 1.-3. studieår slik at studentene like gjerne kan ta et annet Ex.fac.-emne enn det vi tilbyr. Betydningen av

Ex.fac. som et felles utgangspunkt for resten av studiet tilsier imidlertid at fakultetet i enda større grad enn i dag bør oppfordre studenter med Ex.fac. annetstedsfra om å begynne jusstudiene i Bergen med juridisk Ex.fac. hos oss.

Ex.fac. undervises i dag over 8 uker i første del av høstsemesteret (heri inkludert semesterstartsuken, hvor emnet har fått en viktig funksjon for å få studentene tidlig i gang med studiene). Av de 8 ukene har Ex.fac. de 3 første ukene alene, men deler de etterfølgende 5 ukene med Ex.phil. De emneansvarlige for Ex.fac. har gitt uttrykk for at det er ønskelig å videreføre undervisningsperioden på 8 uker. De er innforstått med at flyttingen av Ex.phil. til 2. studieår innebærer at en del av undervisningstiden må deles med et rettsdogmatisk emne – i arbeidsgruppens forslag vil dette være Avtalerett. Overlappingen vil være på 4 uker, noe som gir Ex.fac. en uke ekstra «alenetid» med studentene. I hvert fall så lenge begge disse emnene har bestått/ikke bestått som vurderingsform, antar arbeidsgruppen av et slik delvis parallelt løp kan fungere godt. De emneansvarlige for Ex.fac. og Avtalerett må selvfølgelig samarbeide om undervisningsopplegget.

6.2. Avtalerett – 10 sp. – 8 ukers undervisningstid (hvorav 4 uker parallelt med Ex.fac.)

Arbeidsgruppen foreslår at Avtalerett plasseres som første fag etter Ex.fac. Dette kan begrunnes i at avtaleretten, herunder privatautonomien og avtalefriheten, utgjør en grunnstein i rettsystemet. Rettskildebildet i avtaleretten er dessuten relativt oversiktlig, med kortfattet lovtekst, rikholdig rettspraksis og noen interessante nordiske og europeiske perspektiver. Faget har dessuten per i dag et godt gjennomarbeidet pedagogisk opplegg, som har fått svært gode tilbakemeldinger fra studentene på 1. studieår og som fjerner eventuell tvil om emnet er for vanskelig som et introduksjonsemne for ferske studenter. Det er også relevant at emnet p.t. har en emneansvarlig (Færstad) som ønsker at emnet skal komme tidlig på 1. studieår, og gjerne først blant de rettsdogmatiske emnene. Denne løsningen er også anbefalt av Veia Lund, Sæbø, Eeg, Færstad og Skjefstad i deres felles innspill til arbeidsgruppen.⁹

Når det gjelder innretningen av emnet er arbeidsgruppen av den oppfatning at det er ønskelig at spørsmålet om hvem som kan påta seg avtalerettslige forpliktelser løftes frem i større grad enn i dag. Også dette er i tråd med innspillet fra Veia Lund, Sæbø, Eeg, Færstad og Skjefstad. Det er en ikke ubetydelig svakhet ved dagens studieordning at studentene ikke tidlig introduseres for konseptet juridiske personer. Samtidig er det ikke påkrevd med noen omfattende

⁹ E-post 1. november.

fremstilling av detaljene i norsk selskapsrett, foreningsrett, stiftelsesrett mv., noe som gjør et eget emne om dette på 1. studieår lite aktuelt. Det sentrale er at studentene tilegner seg grunnleggende kunnskap om juridiske personer, som de kan dra veksler på videre på studiet. Skillet mellom fysiske og juridiske personer berøres i dag i pensumlitteraturen under temaet representasjon, men slik at de grunnleggende forskjellene i liten grad utdypes. Ved fremtidig oppdatering av studielitteratur må det antas at det er relativt uproblematisk å integrere en egen del knyttet til det mer grunnleggende om ulike juridiske personer – deres rettslige grunnlag, status som rettssubjekter og deres evne til å inngå avtalerettslige forpliktelser. Etter arbeidsgruppens oppfatning vil dette være et enkelt grep som vil avhjelpe en betydelig svakhet ved dagens studieordning.

Arbeidsgruppens forslag legger opp til at emnet obligasjonsrett på 3. studieår får 28 studiepoeng. Dette er en økning på 3 studiepoeng i forhold til dagens JUS131 *Kontraktsrett II* og JUS132 *Pengekrav*, samtidig som det må forventes en viss rasjonaliseringsgevinst ved at disse to fagene slås sammen. Dette tilsier at deler av innholdet i dagens Kontraktsrett I kan flyttes over til tredje studieår. Fagmiljøet har selv foreslått at behandlingen av avtl. § 36 (innholdssensur) og bristende forutsetninger flyttes til obligasjonsretten. Dette synes klart hensiktsmessig for så vidt gjelder læren om bristende forutsetninger. Det er i så fall antakelig også hensiktsmessig å flytte øvrig innholdssensur av kontrakter til 3. studieår. En fordel med en slik flytting er blant annet at de EU-/EØS-rettslige aspektene knyttet til forbrukeravtaler behandles etter at studentene har lært om EU/EØS-retten mer generelt på andre studieår. Avtalerett kan imidlertid vanskelig undervises på en fullgod måte helt uten å ta med noe om avtl. § 36, særlig i forbindelse med den tradisjonelle ugyldighetslæren. Arbeidsgruppen antar, på bakgrunn av innspill fra fagmiljøet, at den nødvendige tilpasningen her lar seg gjøre ved å dimensjonere læringskravene basert på at hovedtyngden flyttes til 3. studieår.

Arbeidsgruppen skisserte i sitt første diskusjonsnotat til fagmiljøet som et mulig alternativ å flytte representasjon (fullmakt) til tredje studieår. Arbeidsgruppens oppfatning er som alt nevnt at studentene allerede på Avtalerett bør introduseres for konseptet juridiske personer. Det er nok i så fall, som fagmiljøet også har påpekt, mest hensiktsmessig at representasjon forblir en del av avtalerettsfaget på 1. studieår.

Dersom hovedtyngden av avtl. § 36 flyttes til Obligasjonsrett, mener arbeidsgruppen at faget kan gjennomføres på en forsvarlig og god måte med 10 studiepoeng, selv om det tilføres en del som omfatter grunnleggende introduksjon til konseptet juridiske personer.

Som redegjort for ovenfor legges det opp til at undervisningen i Avtalerett går delvis parallelt med undervisningen i Ex.fac. Dette forutsetter god koordinering mellom de emneansvarlige for Ex.fac. og Avtalerett og nok også samme prøvingsform på begge emner (for å unngå at studentene prioriterer et emne som gir bokstavkarakter på bekostning av et som «bare» vurderes som bestått/ikke bestått). Som påpekt ovenfor mener arbeidsgruppen at hensynet til det samlede eksamenspresset på et første studieår med seks ulike emner tilsier at vurderingsformen på Ex.fac. og Avtalerett bør være bestått/ikke bestått, noe de emneansvarlige også har sluttet seg til.

6.3. Familie- og arverett – 8 studiepoeng – 7 undervisningsuker

Arbeidsgruppen legger opp til at Familie- og arverett videreføres som et obligatorisk emne, tildeles 8 studiepoeng plasseres sist på første semester. En slik plassering gir god mulighet for å la Familie- og arveretten bygge videre på det studentene har lært på avtalerettsemnet.

Arbeidsgruppen har notert seg at dette er i samsvar med innspillene fra blant annet de emneansvarlige i Familie- og arverett (Vea Lund og Eeg). Fra innspillet fra Vea Lund m.fl. hitsettes følgende:

«Kunnskap om avtaleretten og reglane om formuegode vil gi eit grunnlag som andre kurs kan bygge vidare på i større grad enn i dag. Ikkje minst gjeld dette for kurset i arve og familierett, som også kan får fram kontrastar til dei alminnelege reglane. Emneansvarleg for familie- og arverett har i den samanhengen framheva at høvet til å trekkje vekslar på avtaleretten/reglane om formuesgode vil vere størst dersom familie- og arverettskurset kjem rett etter desse.»

Ideelt sett kunne det vært ønskelig at studentene ved kursstart allerede hadde fått grunnleggende kunnskap om rettigheter til formuesgoder, slik som for eksempel sameie. Fordelene ved å plassere Familie- og arverett etter Avtalerett, både med tanke på den materielle sammenhengen og den metodiske progresjonen veier etter arbeidsgruppens syn likevel tyngre. Et tilleggsargument er at den forslåtte plasseringen/dimensjoneringen muliggjør eksamensavvikling før jul for Familie- og arverett, slik at studentene starter på et nytt emne første uken i januar. Etter arbeidsgruppens syn sikrer dette en best mulig utnyttelse av begge semestrene.

Arbeidsgruppens forslag innebærer en reduksjon av Familie- og arverett med 4 studiepoeng, fra dagens 12 til 8 studiepoeng. Både reduksjon av fagets omfang og hensynet til god integrasjon med avtalerettsfaget, tilsier at faget i større utstrekning enn i dag må konsentreres om det prinsipielle, med noe mindre detaljfokus. Samtidig tilsier dette at det bør vurderes opprettet et

spesialeemne på 5. studieår for studenter som ønsker å fordype seg i familie- og arverettslige problemstillinger («Familie- og arverett II – fordypning», 10 sp.). Det faller utenfor arbeidsgruppens mandat å foreslå opprettelsen av et slikt spesialeemne, men det vil være en løsning som harmonerer godt med ønsket om faglig progresjon og et klart skille mellom undervisning på bachelor- og masternivå. Det vil også kunne bidra til at flere studenter velger å skrive masteroppgave innen Familie- og arverett, og slik også til bedre rekruttering av stipendiater innen disse fagene. Arbeidsgruppen tilføyer at de emneansvarliges tilslutning til forslaget om å redusere antall studiepoeng og flytte emnet lenger frem på 1. studieår må sees i sammenheng med forslaget om et fordypningsemne i Familie- og arverett på 5. studieår – det er snakk om en tilslutning til en «pakkeløsning» som alt i alt vil ivareta Familie- og arveretten vel.

Med arbeidsgruppens forslag vil Familie- og arverett bli studentenes første møte med bokstavkarakter på studiet, noe de emneansvarlige må være seg bevisst.

6.4. Erstatningsrett – 10 sp. – 9 undervisningsuker

Arbeidsgruppen foreslår at erstatningsretten plasseres som første emne på andre semester, dimensjonert til 10 sp og med 9 undervisningsuker. Det legges, som tidligere skissert, opp til at emnet da går parallelt med Metode II. En fordel ved dette er at et parallelt løp kan bidra til økt metodisk forståelse av faget, samtidig som det også gir større tidsflater til både erstatningsrettsemnet og metodeemnet. Erstatningsretten vil være det av emnene på 1. studieår som i størst grad bygger på ulovfestet rett, som typisk oppfattes som metodisk utfordrende for studentene. Etter arbeidsgruppens syn vil parallelle løp her også være en fordel for metodeemnet, som vil kunne hente praktiske eksempler fra erstatningsretten (men selvfølgelig også fra de andre emnene på 1. studieår).

Arbeidsgruppens forslag er at Erstatningsrett tildeles 10 studiepoeng, som er en ikke helt ubetydelig reduksjon fra dagens 13. I møtet med de emneansvarlige for de privatrettslige emnene 6. desember 2018 var det imidlertid langt på vei enighet om at 10 studiepoeng er tilstrekkelig så lenge visse generelle spørsmål som også gjelder for spørsmål om erstatningsansvar i kontraktsforhold, kan utskytes til obligasjonsrettsemnet på 3. studieår.¹⁰ En slik arbeidsdeling mellom erstatningsretten på 1. studieår og obligasjonsretten på 3. studieår åpner også for en grundigere behandling av sontringen mellom erstatning i og utenfor kontrakt, noe som vil avhjelpe en svakhet ved dagens studieordning.

¹⁰ Arbeidsgruppen legger til at erstatningsretten har et omfang på 9 studiepoeng i Oslo (på 1. studieår) og bare 7 studiepoeng i Tromsø (2. studieår).

I arbeidsgruppens forslag vil erstatningsretten få 9 uker undervisningstid (samme som i dag). Det hører imidlertid med at Metode II vil bli undervis parallelt. Videreføringen av dagens 9 ukers undervisningstid bør likevel legge til rette for ønsket modning i arbeidet med erstatningsretten, særlig dersom den parallelle metodeundervisningen tar opp de metodiske utfordringene som studentene møter på i arbeidet med ulovfestet og langt på vei domstolsskapt rett. Arbeidsgruppens forslag forutsetter god koordinering mellom de emneansvarlige i erstatningsrett og Metode II, både mht undervisningsopplegg og prøving.

6.5. Tings- og immaterialrett – 14 sp. – 12 undervisningsuker

Arbeidsgruppen legger opp til at dagens tingsrettsemne tar opp i seg grunnleggende immaterialrettslige spørsmål, tildeles 14 studiepoeng og plasseres som siste emne på 1. studieår, hvor det undervises parallelt med Metode II.

Arbeidsgruppens forslag om at Familie- og arveretten må nøye seg med 8 studiepoeng åpner for at dagens tingsrettsemnet kan utvikles med et bredere perspektiv på rettigheter til økonomisk goder, herunder særlig immaterielle rettigheter.

På oppfordring fra arbeidsgruppen har de emneansvarlige for tingsretten (Ingun Myklebust og Ernst Nordtveit) gått sammen med Torger Kielland og utformet en skisse til et 14 sp. emne i tings- og immaterialrett.¹¹ De skriver blant annet dette om den overordnede innretningen av et slikt emne:

«Det sentrale i faget er at det er tale om rettar til ulike formueobjekt, ting (fast eigedom og lausøyre) og immaterielle gode, som utgjer det sentrale systemet for fordeling av og tilordning av retten til ting og til immaterielle verdiar. Eigedomsrett og avgrensa rettar til ting er den vanlege måten å tilordna tinga til rettssubjekta, medan immaterialretten, innanfor visse grenser, gjev opphavaren einerett til det intellektuelle produktet. Ein kan seia at immaterialrettar skaper eit monopol til å utgje eit åndsverk eller utnytta ei oppfinning eller bruka eit varemerke, på same måte som eigedomsretten skaper eit monopol på utnytting av fast eigedom eller lausøyre.

Rettsleg er det viktig at eigedomsrett og immaterialrettar er eit grunnelement i rettsystemet, og er ein viktig premis for andre rettsområde. Dei viktigaste kontraktstypene i praksis (kjøp, tingsleige, stifting av rettar i ting eller immaterialrettar og pante-

¹¹ E-post av 28. januar 2019.

avtalar) gjeld stort sett ting eller immaterielle gode, og har eigedomsretten eller immaterialretten som basis. Offentlegrettslege reglar om forvaltning av naturressursar og miljø er utforma med utgangspunkt i at naturressursane i stor grad er underlagt privat eigedomsrett og at det er avgjerder om investeringar og ressursutnytting gjort av private som i hovudsak er avgjerande for om ein får ei bærekraftig utvikling. ...»

Arbeidsgruppens oppfatning er at særleg immaterielle rettigheter bør integreres i emnet, og at jurister som utdannes i dag bør ha grunnleggende kunnskap om immaterielle rettigheter. For å synleggjøre immaterialrettens plass under i emnet, og at det er tale om en annen type rettighet enn den tradisjonelle eiendomsretten, kan emnet benevnes Tings- og immaterialrett. Dersom utvidelsen av dagens tingsrettsemne primært knyttes til immaterialrett, slik arbeidsgruppen nå foreslår, vil det være nødvendig at immaterialrettsmiljøet knyttes opp mot faget. Selv om tyngdepunktet fremdeles vil ligge på den klassiske tingsretten, må det immaterialrettslige innslaget være slik at det gir studentene grunnleggende kunnskap om immaterielle rettigheter. Forslaget om å allokere hele 14 studiepoeng til et slikt emne forutsetter derfor at minst 4 studiepoeng settes av til immaterialrettslige spørsmål og at fakultetets tingsrettslige og immaterialrettslige fagmiljøer følger opp de svært lovende ansatsene i den fremlagte skissen og i fellesskap utarbeider et integrert og helhetlig opplegg.

Om integrering av immaterialretten heter det i den fremlagte skissen:

«Immaterialrettsdelen vil bli konsentrert om nokre sentrale immaterialrettar, ved at ein berre vil gå inn på åndsverk, herunder f. eks. dataprogram, oppfinningar (patentrett) og varemerke. Andre immaterialrettar vil bli nemnt, men vil ikkje vera ein del av kurset. Ein tek sikte på i størst mogeleg grad å integrera undervisinga i tingsrett og immaterialrett, slik at det i innføringa blir gjort greie for både kva eigedomsrett er og kva immaterielle rettar er, med vekt både på likskapar og skilnader. I tilknytning til sameige i ting kan ein ta opp retten til fellesarbeid, som i utgangspunktet fell inn under sameiga, men der det er ein diskusjon kom kor langt reglane høver og om det ligg føre «særlege rettshøve.»

I et tidligere innspill til arbeidsgruppen tok Ernst Nordtveit til orde for et enda større emne om «Rettigheter til økonomisk goder», på 20 studiepoeng. Arbeidsgruppen har ikke funnet plass til et så stort emne om dette på 1. studieår, og tilføyer at ambisjonsnivået for emnet tilsier at det trolig uansett ikke er egnet for studenter på de første studieårene. Arbeidsgruppen tilføyer

imidlertid at de delene av dette forslaget som går ut over den klassiske tingsretten (og immaterialretten) bør videreutvikles med tanke på et mulig spesialemne på masternivå om ulike økonomiske rettigheter (næringskonsesjoner, fiske- og melkekvoter, utslippsrettigheter m.m.) som styringsverktøy i en offentligrettslig regulert markedsøkonomi. Et slikt spesialemne vil også gi rom for å integrere de rettsøkonomiske perspektivene som Nordtveit har fremhevet overfor Arbeidsgruppen. Dersom man også inkluderer spørsmål om reguleringsteknikk/lovgivningslære, vil resultatet kunne bli et nyskapende spesialemne med reelt masternivå, og med rom for ytterligere fordypning knyttet opp til masteroppgaveskriving.

Arbeidsgruppen mener også at det bør opprettes et valgemne i Miljørett (10 sp.), som kan plasseres på 3. studieår og som blant annet vil kunne ta opp deler av de offentligrettslige begrensingene på eierrådigheten over fast eiendom (se nærmere i punktet om valgemnene på 3. studieår nedenfor). Grunnlovens § 112 hører naturlig hjemme i et slikt valgemne.

I arbeidsgruppens tidligere diskusjonsnotat ble tingsretten plassert som første fag på andre semester. Kielland, Nordtveit og Myklebust har imidlertid bedt om at faget blir plassert som siste emne på 1. studieår:

«Vi meiner faget bør plasserast som det siste faget på førsteåret. Vi er klart av den oppfatninga at Tingsrett og immaterialrett er eit meir komplekst og krevjande fag enn Erstatningsrett slik det er lagt opp. Studentane på andreåret opplever alt i dag tingsrettsfaget som komplekst og omfattande, ved at dei må forhalda seg til mange lover og til ulovfesta rett. Dei sentrale lovene er også kortfatta og krevjande ved den knappe forma og meiningsstunge og vurderingsprega omgrep som «tida og tilhøva» og «urimeleg». Tingsretten er heller ikkje lenger knytt til livsområde som studentane har særleg kjennskap til. Sjølv om det er ein føresetnad at det skal skje ei nedkorting av deler av tingsrettsfaget og at det skal utarbeidast nye læremiddel, vil det nye faget bli krevjande ved at det også blir introdusert nye lover og også komplekse og abstrakte problem i immaterialretten. EU/EØS-rett og internasjonal rett blir også ein del av faget gjennom immaterialretten.

Det er også eit større fag enn studentane har hatt før på studiet. Dette bør difor koma så seint som mogeleg på førsteåret, når nå faget først er plassert der.

Faget reiser mange utfordrande metodiske spørsmål og det vil i kurset bli lagt stor vekt på dei metodiske og grunnleggjande problema faget reiser. Faget byggjer i stor

grad på ulovfesta rett, eller på lovgjeving som overlet mykje til rettsanvendaren. Immaterialrettsdelen av faget vil ha store deler av rettsgrunnlaget sitt i EU/EØS-retten og annan internasjonal rett og vil vera godt eigna til å illustrera korleis internasjonal rett påverkar og fungerer saman med intern norsk rett. Faget vil såleis høva svært godt som eit parallelt kurs til Metode II og gje illustrasjon til sentrale metodiske problem.

Innslaget av offentlig rett og av internasjonal rett i faget vil kunne fungera som ein overgang til dei offentlegrettslege og internasjonale faga som kjem på andreåret, og til å visa studentane at skiljet mellom offentlig rett og privatrett ikkje er så klart.»

Arbeidsgruppen har diskutert spørsmålet og er kommet til at tings- og immaterialrett bør plasseres sist på 1. studieår. Både emnets størrelse og kompleksitet tilsier en slik plassering, Noe av årsaken til at faget i utgangspunktet ble foreslått plassert etter erstatningsretten var at sistnevnte da kunne ta opp visse erstatningsrettslige spørsmål som relaterte seg til tingsrett- og immaterialretten. Arbeidsgruppen har imidlertid kommet til at det er vel så bra at undervisningen i tings- og immaterialrett kan ta utgangspunkt i at studentene allerede har stiftet bekjentskap med erstatningsretten, og at det således er i tings- og immaterialretten at det avslutningsvis kan trekkes linjer tilbake til erstatningsretten, for eksempel ved å ta opp spørsmål om erstatningsrettslige sanksjoner ved brudd på ulike immaterielle rettigheter. Reduksjonen i antall studiepoeng til erstatningsretten trekker i samme retning.

I arbeidsgruppens forslag vil tings- og immaterialrett få hele 12 uker undervisningstid (mot dagens 9). Det hører imidlertid med at Metode II vil bli undervist parallelt. Arbeidsgruppens forslag forutsetter god koordinering mellom de emneansvarlige i Tings- og immaterialrett og Metode II, både mht undervisningsopplegg og prøving.

6.6. Metode II – 8 sp. – parallell undervisning over hele semesteret

Første studieår kompletteres med Metode II, som er foreslått undervist parallelt med Erstatningsrett og Tings- og immaterialrett. Ved at fire privatrettslige emner legges til første studieår, og der emnene har en indre sammenheng og naturlig progresjon, vil studentene ha gode forutsetninger til å reflektere over privatrettslige metodespørsmål på Metode II. Metode II-emnet vil slik bli et perspektivfag i ordets rette forstand, hvor studentene vil videreutvikle innføringen fra Ex.fac. med utgangspunkt i deres erfaringer fra avtaleretten, familie- og arverett, tings- og immaterialrett og erstatningsrett.

Det ligger utenfor arbeidsgruppens mandat å gå inn på undervisningsopplegget på de enkelte emnene, men det påpekes likevel at det ikke er gitt at undervisningen på Metode II sys over samme lest som de andre emnene. Man kan se for seg en løsning hvor mye av undervisningen på Metode II skjer i form av forelesninger, og da gjerne fellesforelesninger som involverer den/de emneansvarlige og utvalgte emneansvarlige fra de andre emnene på 1. studieår. En eller flere større kursoppgaver som forberedelse til en avsluttende hjemmeeksamen fremstår som vel så hensiktsmessig som arbeid med en rekke mindre oppgaver i egne arbeids- og storgrupper.

Som alt nevnt mener arbeidsgruppen at prøvingsformen i Metode II bør være en hjemmeeksamen hvor studentene må reflektere over det de har lært om juridisk metode i løpet av første studieår. Denne hjemmeeksamenen bør komme helt til slutt i semesteret. Dersom det legges opp til at studentene skal skrive i et ordentlig artikkelformat, med fotnoter og registre, vil dette også forberede studentene på de formkrav som de senere vil møte bl.a. på senere hjemmeeksamener og, ikke minst, på masteroppgaven på 5. året.

Et vellykket Metode II forutsetter god koordinering både med metodeinnføringen som skjer på Ex.fac., med de rettsdogmatiske emnene på 1. studieår og med de forfatningsrettslige, menneskerettslige og EU/EØS/folkerettslige perspektivene som studentene vil møte på 2. studieår.

7. Fagsammensetningen på 2. studieår

7.1. Generelt om 2. studieår

I arbeidsgruppens forslag er 2. studieår satt av til de offentligrettslige og internasjonale emnene som hører hjemme på bachelor-delen av studiet. Med utgangspunkt i gjeldende studieordning gjelder dette *Forvaltningsrett I og II, Norske og internasjonale rettslige institusjoner («NIRI»)* og *Rettsstat og menneskerettigheter («RM»)*. Det er allerede bestemt at Ex.phil skal ligge på vårsemesteret 2. studieår. Arbeidsgruppen foreslår at undervisningsperioden til Ex.phil økes fra dagens 13 uker til 16 uker. Institutt for filosofi og førstesemesterstudier (FOF) har bedt om en slik utvidelse, og den emneansvarlige for forvaltningsretten, Bjørn Henning Østenstad, har uttalt at han anser dette som helt uproblematisk.

Ex.phil. er på 10 sp. Det betyr at det er 50 sp. igjen til de andre emnene.

Ut fra et ønske om bedre innbyrdes sammenheng mellom de ulike offentligrettslige og internasjonale emnene, større tidsflater til fordypning og redusert antall eksamener foreslår arbeidsgruppen en modell med to store emner på 2. studieår. De berørte emneansvarlige har allerede gitt innspill som støtter dette. Faglærerne i forvaltningsrett er positive til å samle Forvaltningsrett I og II. De emneansvarlige for NIRI og RM har foreslått å samle disse to emnene i et nytt kurs med det tentative navnet «Rettsstaten – statsrett, europarett og folkerett».

Et viktig premiss for innretningen av 2. studieår er at studentene allerede på Ex.fac (1. studieår) vil få undervisning i de grunnleggende reglene om statens organisering, med maktfordelingsprinsippet, legalitetsprinsippet og andre grunnkrav og grunnstrukturer i rettsstaten. Emnene på 2. studieår kan bygge videre på dette. Det er derfor verken nødvendig eller ønskelig med en innføring i for eksempel statsretten eller forvaltningsretten «fra grunnen av». Derimot er det ønskelig at man innledningsvis på 2. studieår gjør studentene oppmerksomme på at vi forventer de disse forkunnskapene fra Ex.fac. Dette gjelder særlig for studenter som ikke har tatt vår Ex.fac., som må få beskjed om at de bør lese pensumlitteraturen fra Ex.fac. på egen hånd.

Sammenhengen mellom Forvaltningsrett I og II er mest åpenbar. I innspillet fra faglærerne, Bjørn Henning Østenstad m.fl., ble det blant annet sagt om dette:

«Det er mykje positivt å seie om dagens studieordning – inklusive det å ha Forvaltningsrett I som det første reine jus-kurset på studiet, men intensjonen om å redusere talet på eksamenar verkar rimeleg. I så fall synest ei samling av forvaltningsretten til eitt emne å vere ei naturleg løysing. Sette frå ein fagleg ståstad vil dette også ha openberre fordelar og mellom anna gje auka rom for fordjuping. Ei samling vil vidare gje eit naturleg rom for utvikling på oppgåvesida, til dømes gjennom det fagspesifikke tekstformatet «forvaltningsvedtak».

Arbeidsgruppen støtter dette og tilføyer at det har lang tradisjon å undervise i forvaltningsrett som ett emne.

De emneansvarlige for henholdsvis NIRI og RM, Christian Franklin og Jørgen Aall, skriver blant annet:

«Vi oppfatter det slik at et av de sentrale formålene med reformen er en bedre samordning av fag som naturlig hører sammen. Det synes å være stor grad av enighet i fagmiljøene som kursene dekker at NIRI og RM hører naturlig sammen. I tillegg

til å gi større potensielt læringsutbytte åpner en slik samordning også for en reduksjon av antallet eksamener. Vi foreslår derfor at dagens NIRI og MR samordnes og slås sammen til ett fag (f.eks. JUS200 *Rettsstaten – statsrett, europarett og folkerett*).»

En av grunnene til at disse emnene henger tett sammen er at begge har en viktig komponent av norsk, konstitusjonell rett, med Grunnloven i sentrum. I dag er undervisningen i den norske konstitusjonen («statsretten») delt i en institusjonell del (NIRI) og en menneskerettslig del (RM). Selv om dette har fungert greit, ligger en faglig gevinst i å studere begge disse sidene av konstitusjonen i sammenheng. En annen fordel med et emne om «Rettsstaten» vil – som faglærerne også har framhevet – være at Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) vil bli behandlet på linje med (og sammenliknet med) andre viktige internasjonale domstoler (som EU-domstolen, EFTA-domstolen ICJ osv.). Dermed vil studentene i samme emne bli presentert for alle de viktige internasjonale kontrollorganene (og de underliggende traktatene) som preger det norske rettssystemet.

Det er også flere faglige sammenhenger mellom forvaltningsretten og emnene som inngår i det foreslåtte emnet om «Rettsstaten». Organiseringen av, og kompetansen til, den utøvende makten, som forvaltningsretten i stor grad handler om, springer ut av Grunnloven. Samtidig setter menneskerettighetene, både etter Grunnloven og internasjonale traktater, viktige rammer for forvaltningens virksomhet. Det samme gjør EØS-avtalen og andre internasjonale avtaler som knytter Norge til EU. Å samle undervisningen om dette på 2. studieår vil gi rom for å få disse sammenhengene enda bedre frem. Dette forutsetter likevel både en nøye gjennomtenking av rekkefølgen mellom emnene og den nærmere oppbygginga av dem.

Ved å legge den sentrale offentlige retten og den internasjonale retten til samme studieår vil det også bli mulig å samordne undervisningen om viktige rettsprinsipp som i dag blir behandlet på flere emner. Arbeidsgruppen nøyer seg her med å peke på to tema der mulighetene for samordning er særlig nærliggende.

Et av den norske rettsstatens bærende prinsipp er *legalitetsprinsippet*, og det noe videre kravet om hjemmel for myndighetenes virksomhet. Det har en tydelig forankring i Grunnloven (nå også i den generelle § 113), og står også sentralt i EMK og EU-retten. I dag møter studentene på dette i flere ulike sammenhenger:

- En introduksjon blir gitt allerede på Ex.fac, se Mæhle/Aarlie, *Fra lov til rett*, særleg kap. 5.2.1.

- I *Forvaltningsrett II* er et av læringsmålene: «Kravet om heimel (materiell kompetanse) i forvaltningsretten, særleg om når heimel i formell lov trengst, og i den samanheng innhald og utstrekning av det tradisjonelle norske legalitetsprinsippet. Det blir forventa kjennskap til hovudelementa i det EMK-rettslege heimelskravet.» I litteraturen i *Forvaltningsrett II* er emnet behandlet hos Eckhoff/Smith, *Forvaltningsrett*, kap. 23 (24 sider).
- I NIRI-litteraturen blir tilsvarende hjemmelsspørsmål behandlet av Smith, *Konstitusjonelt demokrati* s. 206-209.
- I *Rettsstat og menneskeretter* inngår det i temaet «hjemmelskrav» (både etter Grunnloven og EMK), som blir behandlet hos Aall kap. 7 (ca 30 sider).

Proporsjonalitetsprinsippet er et annet gjennomgående tema.

- En introduksjon blir gitt på Ex.fac, se Mæhle/Aarlie.
- Læringsmålene for *Forvaltningsrett II* inkluderer følgende: «Spørsmålet om forholdsmessighet (proporsjonalitet) som skranke for forvaltninga si utøving av kompetanse, både ut frå tradisjonelle norske rettskjelder, EU-/EØS-retten og EMK-retten.» Litteraturen om emnet er Eckhoff/Smith s. 403-406 og Søvig, *Forholdsmessighetsvurderinger* kap. 2-4 og 10, til sammen vel 105 sider. Merk her at kap. 2 og 3 (vel 60 sider til sammen) handler om prinsippet i henholdsvis EU/EØS-retten og EMK-retten.
- Også i NIRI blir særlig det EU/EØS-rettslige proporsjonalitetskravet behandlet flere steder.
- I RM blir det EMK-rettslige kravet til forholdsmessighet behandlet hos Aall kap. 8 (17 sider).

Begge disse prinsippene har en noe ulik fremtoning i de ulike rettslige sammenhengene de inngår. Derfor er det naturlig at studentene møter dem i flere ulike sammenhenger gjennom studiet. Det gjelder også på masterdelen av studiet, der de to prinsippene blant annet står sentralt i strafferettsemnet. Likevel er det etter arbeidsgruppens syn viktig å tenke gjennom hvordan undervisningen om disse og andre liknende gjennomgående tema blir porsjonert ut, særlig på det nye 2. studieåret. Her synes det å være visse synergieffekter å hente, noe som ikke minst er viktig fordi antall disponible studiepoeng for disse fire emnene samlet reduseres fra dagens 59 til 50.

Arbeidsgruppen har vurdert alternative fagsammensetninger og inndelinger av 2. studieår, herunder en løsning hvor man begynner med institusjonell statsrett og alminnelig forvaltningsrett («konstitusjon og forvaltning») og venter med de internasjonale rammene for norsk rett (EMK, EØS osv.). I tråd med klare anbefalinger fra de involverte faglærerne er imidlertid arbeidsgruppen blitt stående ved det opprinnelige forslaget om å samle NIRI og RM under navnet «Rettsstaten – statsrett, europarett og folkerett» og plassere dette emnet først på 2. studieår, etterfulgt av forvaltningsretten. Det er en ubetinget fordel for forvaltningsrettsundervisningen at studentene har kjennskap ikke bare til norsk statsrett, men også de internasjonale føringene for norsk forvaltningsrett. Som omtalen av legalitetsprinsippet og proporsjonalitetsprinsippet ovenfor illustrerer, vil dette kunne skape bedre flyt og mindre dobbeltbehandling av flere sentrale emner. Mer konkret vil arbeidsgruppen foreslå at man på emnet «Rettsstaten» innretter undervisningen om hjemmelskrav og proporsjonalitetskrav slik at studenter får det nødvendige grunnlaget også for å forstå disse prinsippenes betydning i forvaltningsretten.

Når det gjelder omfanget av de to nye emnene, har Forvaltningsrett I og II i dag 27 sp (10+17), mens NIRI og RM har 32 sp (17+15). En forholdsmessig reduksjon skulle tilsi at «Forvaltningsrett» får 23 (22,9) sp, mens «Rettsstaten» får 27 (27,1). Arbeidsgruppen vil imidlertid foreslå en liten justering, slik at «Forvaltningsrett» får 22 sp og «Rettsstaten» får 28 sp. En grunn til dette er at visse grunnleggende spørsmål som nevnt kan undervises primært i «Rettsstaten», noe som vil avlaste «Forvaltningsrett» litt. Rent praktiske hensyn trekker dessuten i samme retning. Høstsemesteret går over 19 uker, mens vårsemesteret har 21 undervisningsuker (dersom man gjør fradrag for påskeferien og de mange røde dagene på våren). Ved å gi «Rettsstaten» 28 sp vil dette emnet kunne avsluttes like før jul. Hensynet til best mulig utnyttelse av den tilgjengelige undervisningstiden tilsier at det ikke er ønskelig å påbegynne et nytt emne siste uken før juleferien – det er bedre å begynne etter nyttår med utvilte og motiverte studenter.

Som alt nevnt vil undervisningen i Ex.phil. gå parallelt med «Forvaltningsrett». Etter arbeidsgruppens oppfatning er dette en gunstig løsning. Parallell undervisning av disse to emnene gir rom for ekstra modningstid, både i arbeidet med forvaltningsretten og med rettsfilosofien og argumentasjonslæren på Ex.phil. Detaljene knyttet til innplassering av undervisningen, og tidspunktet for avsluttende eksamener, må avklares i samarbeid med Institutt for førstesemesterstudier på HF, men uformell kontakt med lærekreftene på jussvarianten av Ex.phil. tilsier at

dette ikke vil by på problemer. Etersom Ex.phil. skal undervises over 16 uker, mens forvaltningsretten skal undervises over hele semesteret, er det naturlig at eksamen i Ex.phil. kommer først, og at forvaltningsretten deretter får disponere slutten av semesteret alene.

7.2. Rettsstaten – statsrett, europarett og folkerett – 28 sp. – hele høstsemesteret

Emnet med det tentative navnet «Rettsstaten – statsrett, europarett og folkerett» forutsettes å dekke studentenes behov for kunnskap om, og ferdigheter i, norsk statsrett og de internasjonale føringer for denne som følger av EU/EØS-rett, EMK og folkeretten mer generelt. Arbeidsgruppen er oppmerksom på at dagens NIRI og MR oppfattes som krevende av studentene, og at det er en viss fare for at kompleksiteten øker ytterligere når de to emnene samles i et felles emne.

Den grundige høringsuttalelse fra de emneansvarlige på hhv. NIRI og RM, Franklin og Aall, viser imidlertid at de er klar over denne utfordringen. De har skissert et opplegg der enkelte tema blir tatt ut og der man legger stor vekt på fellestrekk og sammenhenger mellom de ulike fagkomponentene, med særlig vekt på metodespørsmål. Mer konkret foreslår de å dele undervisningen i en generell og en spesiell del. Om den generelle delen skriver de blant annet:

«I den generelle delen skal studentene se nærmere på sammenhengen mellom de ulike rettssystemene som kurset dekker. Tanken er å fortsette jobben med å bryte ned linjene som tradisjonelt har ligget mellom fagene– både mellom NIRI og RM, samt mellom fagene som dekkes av NIRI i dag – gjennom en enda mer helhetlig og integrert tilnærming enn det som har vært tidligere. [...]

Samlepunktene i fellesdelen vil kunne dekke en rekke forskjellige emner, og det komparative metodiske perspektivet som mer implisitt ligger til grunn for undervisningsopplegget skal bidra til å øke studentenes forståelse både for de ulike rettssystemene og hvordan de henger sammen. Noen naturlige samlepunkter i denne forbindelse vil f.eks. kunne være reglene om *tilblivelse* (grunnlovsendingsregler og konst. sedvane; reglene om traktatdannelse/-endring – herunder EU-traktatene, EØS-avtalen og EMK; hvordan EU-/EØS-rettsakter blir til, m.m.); *gjennomføring* (dualisme/monisme/sektormonisme; grl. § 26; gjennomføringsmetoder m.m.); *tolkning* (grunnlovtolkningsmetode, traktatolking, tolkninger av EU-/EØS-rettslige tekster samt EMK); *konflikt og gjennomslag* (folkerettens ansvarsregler; for-

rangsregler, om folkeretts-/EU-/EØS-konforme tolkninger, statlig erstatningsansvar m.m.); og *tvisteløsning* (nasjonale og internasjonale domstolars jurisdiksjon – særlig ICJ, EMD, EFTA- og EU-domstolen – og forholdet mellom dem). En viss pedagogisk effektivitetsgevinst vil også ventelig kunne hentes her, ved at man unngår en del dobbeltbehandling/repetisjon underveis.»

Den spesielle delen vil deretter ta for seg utvalgte grunnleggende rettigheter som er forankret både i Grunnloven og EMK, eventuelt også EU/EØS og andre folkerettslige instrumenter, noe som gjør at studentene kan utfordres på å ta i bruk den kunnskap og de metodiske ferdigheter som de har fått på første del av emnet.

Arbeidsgruppen vil gi honnør til Franklin og Aall for arbeidet med å utvikle et helhetlig opplegg som vil kunne gi studentene bedre grep om rettsstaten og dens internasjonale føringer enn på dagens studieordning. Arbeidsgruppen understreker samtidig at de emneansvarlige også i det videre arbeid med læringsmål, litteraturutvalg, undervisnings- og vurderingsformer mv. må være oppmerksom på at emnet er plassert tidlig på studiet, og at det i omfang er langt større enn de emnene studentene har møtt på 1. studieår. Et viktig grep for å utvikle et emne som fremstår som håndterlig for studentene, er å overlate detaljene i blant annet strafferettslige og prosessuelle menneskerettigheter til de respektive emnene i strafferett og rettergang på 4. studieår.

7.3. Forvaltningsrett – 22 sp. – hele vårsemesteret (delvis parallelt med Ex.phil)

En samling av dagens Forvaltningsrett I og II i et felles emne byr ikke på de samme utfordringer som den ovenfor omtalte sammenslåingen av NIRI og MR. Arbeidsgruppen nøyer seg her med å peke på det ovenfor omtalte behovet for samordning av undervisningen i forvaltningsrett med så vel undervisningen på det nye emnet «Rettsstaten» semester før og med den parallelle undervisningen på Ex.phil. De emneansvarlige i forvaltningsrett bes også være oppmerksom på hvilke valgemner som ender opp på 3. studieår, særlig med tanke på de deler av den spesielle forvaltningsretten som trekkes inn som eksempeltilfang i forvaltningsrettsundervisningen.

8. Fagsammensetningen på 3. studieår

8.1. Obligasjonsrett – 28 sp. - hele høstsemesteret

Som det allerede har fremgått vil JUS131 *Kontraksrett II* og JUS132 *Pengekravsrett* bli foreslått slått sammen til et stort obligasjonsrettsemne. Det er satt av 28 studiepoeng til emnet, noe

som innebærer en styrking på 3 studiepoeng i forhold til dagens ordning. Arbeidsgruppens forslag legger opp til at innholdssensur (avtl. § 36) og læren om bristende forutsetninger integreres i obligasjonsrettsemnet. Det legges også opp til at erstatningsretten skal få en noe større plass på faget enn i dag. Utvidelsen av studiepoeng, sammenholdt med en viss synergieffekt ved sammenslåing, tilsier at det i tillegg kan være rom for ytterligere fordypning sammenlignet med i dag, både materielt og metodisk.

Arbeidsgruppen mener at det også er ønskelig at man på obligasjonsrettsemnet bygger videre på den grunnleggende innføringen i selskapsrett som studentene nå vil få på avtalerettsemnet på 1. studieår. Dette kan f.eks. gjøres ved å trekke inn ulike former for selskaper som avtaleparter og problematisere hvilke følger dette har for motpartens muligheter til å nå frem med ulike misligholdsbeføyelser.

Studentene vil ha opparbeidet seg grunnleggende metodiske ferdigheter når de går i gang med emnet. På Obligasjonsrett møter studentene noen nye metodiske problemstillinger, blant annet knyttet til forholdet mellom lovfestet og ulovfestet rett på et område med relativt omfattende kontraktstypelovgivning. I tillegg vil studentene ved at innholdssensur flyttes fra første til tredje studieår møte hovedtyngden av de EØS-rettslige aspekter i kontraktsretten først på tredje studieår. Kontraktsrett 2 tar allerede i dag et særskilt ansvar for de metodiske utfordringene, bl.a. ved at Monsens artikkel om primært rettsgrunnlag er en del av hovedlitteraturen. Ved en utvidelse av faget antar arbeidsgruppen at det er mulig og ønskelig å gi ytterligere rom for metodiske problemstillinger, blant annet med tanke på de metodiske spørsmål knyttet til lovgivning som helt eller delvis bygger på EU-direktiver.

8.2. Retts historie og komparativ rett - 12 sp. - undervisning over store deler av vårsemesteret

Videreføring av dagens JUS134 *Retts historie og komparativ rett* på vårsemesteret 3. studieår er slått fast av fakultetsstyret i rammevedtaket om ny studieordning. Foranlediget av ønsket om å avslutte obligasjonsretten med eksamen før jul, er imidlertid arbeidsgruppen kommet til at vi vil be fakultetsstyret øke omfanget på JUS134 fra dagens 10 til 12 studiepoeng. Bakgrunnen er den ulike lengden på høst- og vårsemesteret (hhv. 19 og 21 undervisningsuker). Dersom obligasjonsretten skal utnytte 30 sp. fullt ut, må eksamen komme først et stykke ut i januar, noe som vil være uheldig for studenter som ønsker å bruke vårsemesteret til utveksling (og dessuten i realiteten bety at studentenes juleferie blir illusorisk). Den emneansvarlige for JUS134, Sören Koch, har dessuten bedt om flere studiepoeng til JUS134 og påpekt at det er ønskelig at studenter som i fremtiden utveksler bort fra JUS134 får med seg i hvert fall en viss

rettshistorisk og komparativ «innramming» av utvekslingsoppholdet. Arbeidsgruppen er enig i at en slik faglig innramming av utvekslingen vil kunne styrke studentenes utbytte av oppholdet ved utenlandske universiteter, og samtidig gjøre utvekslingen til en bedre integrert del av fakultetets jussutdannelse. Arbeidsgruppen vil derfor ta til orde for JUS134 tilføres 2 studiepoeng, og at det samtidig opprettes et eget «JUS134 Utveksling» med 2 studiepoeng, myntet på de som skal på utveksling.

Den emneansvarlige for JUS134, Sören Koch, har foreslått at de første forelesningene på JUS134 bør plasseres før jul, slik at også studentene som skal på utveksling får dem med seg. Arbeidsgruppen er imidlertid skeptisk til en slik løsning fordi ønsket om en best mulig utnyttelse av hele høstsemesteret på 3. studieår tilsier at eksamen i obligasjonsrett legges tett opp til jul, og at studentene deretter får en velfortjent juleferie. Utvekslingsstudentenes behov for en innføring i komparativ rett bør kunne ivaretas ved at de innledende forelesningene på JUS134 plasseres første uken i januar, og at opptakene av dem gjøres tilgjengelig allerede da for de av studentene som alt har reist på utveksling.

Selv om det i utgangspunktet ligger utenfor arbeidsgruppens mandat å komme med konkrete forslag til prøvingsformene på enkeltemner, mener arbeidsgruppen at prøvingsformen på «JUS134 Utveksling» bør være en avsluttende, individuell hjemmeoppgave hvor studentene, med utgangspunktet i rammeverket som stilles opp i litteraturen, reflektere over de perspektiver oppholdet har gitt dem på norsk rett og rettskultur, og med en innleveringsfrist godt ut på sommeren. Bakgrunnen er at arbeidsgruppen mener det er viktig å sørge for at studentene som er på utveksling får konsentrere seg om de emnene som de tar ved det universitetet som de har utvekslet til, fremfor å måtte lese til en felles eksamen i komparativ rett som venter på dem hjemme på fakultetet.¹² Arbeidsgruppen tiltrer imidlertid Sören Kochs ønske om at oppgaven bør utleveres til utvekslingsstudentene tidlig i semesteret, slik at de undervis i utvekslingsoppholdet kan samle på momenter som kan komme til nytte når refleksjonsnotatet skal skrives.

Arbeidsgruppen tilføyer at Sören Koch også har tatt til orde for et mer omfattende opplegg for utvekslingsstudentene – nærmere bestemt et «JUS134-A Utveksling» med 7 studiepoeng. Formålet er å sikre at alle våre studenter tilegner seg de rettshistoriske perspektivene på jussen som JUS134 tilbyr, og som de ikke uten videre vil få gjennom et utvekslingsopphold. Etter som fakultetet ikke kan legge opp et studieløp som forutsetter at studentene tar mer enn 60

¹² Refleksjonsnotatet bør vurderes til bestått/ikke bestått, både fordi det vil være snakk om individuelle og vanskelig sammenlignbare oppgaver, og for å holde fakultetets sensurkostnader nede. Terskelen for bestått må imidlertid være reell, med mulighet for fornyet innlevering i tilfeller av underkjenning.

studiepoeng per studieår, forutsetter imidlertid en slik løsning at studentene som drar på utveksling ikke vil/må være fulltidsstudenter ved det universitetet som de utveksler til. Så langt Arbeidsgruppen har kunnet bringe på det rene, er det ingenting i avtalene vi har med våre partneruniversiteter som hindrer en løsning hvor våre studenter «bare» trenger å ta 25 studiepoeng under utvekslingsoppholdet. Lånekassens regler om støtte til delstudier i utlandet skaper imidlertid problemer, fordi både reisestøtte og eventuell skolepengestøtte vil bli avkortet med én sjettedel (5/30) for studenter som «bare» tar 25 studiepoeng (ECTS) under utenlandsoppholdet.¹³ En annen utfordring med Koch forslag er at det ikke uten videre er enkelt for studentene å nedskalere antall studiepoeng de tar under utvekslingsoppholdet til 25 – det forutsetter jo at universitetet de studerer ved tilbyr «små» emner på 5 eller 7,5 sp (noe vi selv ikke gjør). Et annen innvending er at en forventning om å følge også rettshistorieundervisningen på JUS134 (videooptak av forelesninger mv.) og lese tilhørende pensum underveis i utvekslingsoppholdet vil kunne komme i veien for et best mulig utbytte av utvekslingen. Arbeidsgruppen er derfor kommet til at den ikke vil anbefale en slik løsning.

8.3. Valgfrihet og valgemner på 3. studieår

8.3.1. Generelt om valgfrihet på 3. studieår

I mandatet er arbeidsgruppen bedt om å utarbeide to alternative forslag – ett hvor det ene valgemnet på 2. semester på 3. studieår settes av til et begrenset antall rettsdogmatiske emner som studentene må velge blant («semiobligatoriske emner») og ett hvor det ikke legges slike føringer på studentenes valgfrihet på dette punkt.

Arbeidsgruppen er kommet til at styrets bestilling på dette punkt kan etterkommes innenfor den i punkt 2 fremlagte modellen for 1.-3. studieår. Større valgfrihet på vårsemesteret på 3. studieår forutsetter imidlertid i realiteten at fakultetsstyret omgjør den del av rammevedtaket av 11.09.18 som slår fast at studenter som ikke drar på utveksling, må ta et engelskspråklig valgemne. I det følgende presenterer arbeidsgruppen først et alternativ med en kombinasjon av et engelskspråklig valgemne og et utvalg “semiobligatoriske” norske valgemner (punkt 8.3.2) og deretter et alternativ med “full” valgfrihet (punkt 8.3.3). Deretter følger en oppsummering av de hensyn som fakultetsstyret må avveie i valget mellom disse to alternativene (punkt 8.3.4).

¹³ Jf. § 5-1 (3) i forskrift om tildeling av utdanningsstøtte for undervisningsåret 2018-2019: «Søkere som tar et studieopphold i utlandet på deltid, og som har begynt på en høyere utdanning eller fagskoleutdanning i Norge, får støtte etter studiebelastningen i delstudieperioden.» På forespørsel fra fakultetet har Lånekassen forklart at dette innebærer en forholdsmessig avkortning både av reisestøtte og eventuelt studielån for studenter som «bare» tar 25 studiepoeng (ECTS) under utenlandsoppholdet.

8.3.2. Engelskspråklig valgemne (10 sp) + 4 semiobligatoriske norske valgemner (å 10 sp)

Av fakultetsstyrets rammevedtak følger det at studentene som ikke reiser på utveksling vårsemesteret på 3. studieår skal ta et engelskspråklig valgemne («internasjonalisering hjemme»). Arbeidsgruppen har ikke funnet det naturlig å gå gjennom fakultetets portefølje av engelskspråklige valgemner for å se hvilke av disse som er best egnet for våre 3. årsstudenter. Selv om samtlige spesialemmner i dag formelt sett er på masternivå, er det velkjent at de engelskspråklige spesialemmnene i praksis er tilpasset innreisende Erasmus-studenter som regelmessig bare har studert juss i ett eller to år før de kommer til fakultetet. Arbeidsgruppen antar derfor at det ikke vil by på problemer å flytte et utvalg av engelskspråklige valgemner ned på bachelornivå og tilby dem til både utenlandske og norske studenter. Dersom det skulle være ønskelig å tilby de samme valgemnene på masternivå på 5. studieår, er det mulig å følge UiOs eksempel og lage kombinerte bachelor- og masteremner (med ulike læringskrav og eksamener, men med mesteparten av undervisningen felles).

I fakultetsstyrets rammevedtak er de siste 10 studiepoengene på vårsemesteret på 3. studieår satt av til et norskspråklig valgemne. Arbeidsgruppen legger til grunn at målsettingen med disse valgemnene er å gi studenter på bachelornivå mulighet til å stifte bekjentskap med ett nytt rettsområde som de synes virker interessant, og som de ikke alt har møtt på tidligere på studiet. Siktemålet med valgemnene på 3. studieår er følgelig å tilby studentene en *innføring i et nytt rettsdogmatisk fag fremfor fordypning*.¹⁴ Valgfriheten er et poeng i seg selv, som forhåpentligvis både vil føre til særlig motiverte studenter og i hvert fall i noen grad avhjelpe karakterpresset på studiet (ved at studentene allerede på 3. studieår får CV'er som ikke er fullt ut sammenlignbare). Dette formålet vil kunne oppnås selv om valgmulighetene er begrensede. Ved å begrense utvalget av valgemner kan fakultetet dessuten sikre at et ikke ubetydelig antall studenter hvert år studerer et utvalg rettsdogmatiske emner som vi mener samfunnet har behov for, men som det ikke er plass til som et obligatorisk emne for alle studentene. Dersom vi antar at om lag halvparten av studentene reiser på utveksling, har vi en studentmasse på ca. 200 studenter som skal velge mellom de ulike valgemnene som vi vil tilby på 3. studieår. Arbeidsgruppen antar av denne grunn at det er passende med fire norskspråklige valgemner på dette semesteret. Arbeidsgruppen påpeker at det kan være grunn til å drøfte om fakultetet bør

¹⁴ I motsetning til spesialemmnene på 5. studieår, hvor fordypning må være det sentrale. I et forsøk på å reflektere det ulike ambisjonsnivået har arbeidsgruppen valgt å reservere betegnelsen «valgemner» til valgemnene på 3. studieår, mens de valgfrie emnene på 5. studieår bør betegnes som «spesialemmner».

begrense antall studieplasser på hvert av emnene slik at vi sikrer ca. 50 studenter på hvert emne, men antar at det ikke er behov for å ta stilling til dette på nåværende tidspunkt.¹⁵

I vurderingen av hvilke valgemner som skal tilbys på 3. studieår må det også sees hen til fakultetets tilgang på lærekrefter innen de aktuelle rettsområdene, både av rent praktiske årsaker og av hensyn til målsettingen om forskningsbasert undervisning og bedre integrering av forskning og undervisning.

Et siste moment av potensielt avgjørende betydning er fakultetets portefølje av spesialemer på 5. studieår. Arbeidsgruppen legger til grunn at spesialemnene på 5. studieår i utgangspunktet skal ha et høyere ambisjonsnivå enn emnene på 3. studieår, særlig i dybden. Alle valgfrie emner som bygger videre på emner som studentene møter på 1.-4. studieår bør av denne grunn plasseres på 5. studieår. Samtidig er det klart nok at fakultetet også i fremtiden vil tilby enkelte spesialemer på 5. studieår som studentene ikke tidligere har stiftet bekjentskap med, men det er mulig at disse i hovedsak bør være på 20 sp. for å sikre den fordypning som kreves på masternivå. Det ligger imidlertid utenfor arbeidsgruppens mandat å ta stilling til dette spørsmålet.

Arbeidsgruppen har med utgangspunkt i de ovenfor omtalte hensynene og det forslag til fagsammensetning på de fem forutgående semestrene, kommet frem til følgende fire kandidater for valgemner:

1. Barnerett
2. Informasjons- og personvernrett¹⁶
3. Miljørett
4. Skatterett

8.3.3. Full valgfrihet på vårsemesteret på 3. studieår (20 sp.)

I punkt 8.3.2 ovenfor har arbeidsgruppen tatt utgangspunkt i at studentene på 3. studieår må velge ett av de engelskspråklige valgemnene som vil bli tilbudt på vårsemesteret, ved siden av

¹⁵ Særmerknad fra Henrik Skar: Han ønsker å bemerke at en begrensning til 50 studenter per emne kan være uheldig for større fagområder, slik som skatterett, og at han ikke vil anbefale en slik løsning.

¹⁶ Fra høringsuttalelsen til Tande, Kielland og Lunde: «Vi stiller oss positivt til innføringen av et fag som skal gi studentene en innføring i ulike rettslige spørsmål som knytter seg til digitalisering og informasjonsteknologi. Et slikt fag i «Informasjonsrett» vil kunne ta utgangspunkt i informasjon som et rettsgode, og vil både kunne omfatte personvernreguleringer, blant annet gjennom EUs personvernforordning (GDPR), og være en videreføring av immaterialrettsfagene fra et eventuelt fag om «Økonomiske rettigheter» på førsteåret. Et slikt fag vil ha store deler av sitt rettsgrunnlag i EU/EØS-retten og annen internasjonal rett, og vil derfor også være svært egnet til å gi studentene innsikt i hvordan slik internasjonal rett påvirker og fungerer sammen med intern norsk rett.»

ett av de fire foreslåtte norskspråklige valgemnene. Større valgfrihet kan oppnås ved at det ikke stilles krav til et engelskspråklig valgemne på 3. studieår, slik at studentene kan velge to emner uavhengig av om de er på engelsk eller norsk. Kravet til at man må ha et engelskspråklig valgemne kan da konstrueres slik at det gjelder innen utløpet av studiet, for de som ikke drar på utveksling.

Også dette alternativet vil i utgangspunktet tilfredsstillende ønske om at studentene skal tilegne seg grunnleggende ferdigheter i engelsk som juridisk arbeidsspråk. Det er også mulig å styrke engelskferdighetene ved å øke kravene til engelsk litteratur og rettskildemateriale gjennom hele studieordningen, og særlig dersom dette kobles opp mot obligatoriske arbeidskrav på engelsk på emner hvor dette fremstår som naturlig.¹⁷ Ulempen ved ikke å kreve at studentene må velge et engelskspråklig emne innen 3. studieår, er først og fremst at ikke like mange vil ta engelskspråklig valgemner ved fakultetet med den konsekvens at interaksjonen mellom våre studenter og innreisende Erasmus-studenter blir begrenset (jf. målsettingen om «internasjonalisering hjemme»).

Fordeler med økt valgfrihet er bl.a. at studentene kan velge emner de engasjerer seg for og som arbeidsgivere etterspør. I tillegg har arbeidsgruppen vært opptatt av at fagmiljøene kan få bedre mulighet til å utvikle undervisningspakker eller fagkombinasjoner, som tilrettelegger for at studentene kan ta fag som naturlig hører sammen frem til fordypning på 5. studieår. Et eksempel er kombinasjonen skatterett og selskapsrett. Jo dypere man går inn i skatteretten, desto viktigere blir det å ha grunnleggende selskapsrett.¹⁸ Ved å åpne for at studentene kan kombinere skatterett og selskapsrett på 3. studieår, tilrettelegges det for fordypning i skatterett (ved siden av det engelskspråklige emnet) på 5. studieår. Forskergruppen i skatterett har særlig fremhevet dette poenget og ønsker derfor at alternativet om valgfrihet legges til grunn,

¹⁷ For eksempel ved at deler av en kursoppgave eller en hjemmeeksamen på rettsstatskurset på 2. studieår eller Rettshistorie og komparativ rett på 3. studieår må leveres på engelsk.

¹⁸ Læringsmålene i Skatterett II krever god forståelse for «inntektsbeskatning av aksjeselskaper og aksjonærer og deltakere i deltakerlignende selskaper og sameier». Det vil si at Skatterett II i stor grad handler om den skattemessige behandlingen av selskapsrettslige disposisjonsformer, slik som utbytte, aksjeinnskudd/emisjoner, fisjoner, fusjoner og omdannelse av selskaper. Videre er det nødvendig å ha god kjennskap til de selskapsrettslige disposisjonsformene da sentrale spørsmål i skatteretten typisk er i hvilken grad man skal følge den selskapsrettslige forståelsen av disposisjonsformen eller legge en annen skatterettslig tilpasset forståelse til grunn. For en vanlig student er det således ikke mulig å kompensere for mangelen på selskapsrett, ved å lese litt selskapsrett ved siden av Skatterett II. De ovennevnte selskapsrettslige temaene er heller ikke noe som vil inngå i avtalerett eller obligasjonsrett selv om enkelte andre sider av selskapsretten (selskaper som avtalepart) i fremtiden vil bli tatt opp der.

fremfor alternativet om «semiobligatoriske» emner hvor færre studenter vil komme i posisjon til å velge Skatterett II på 5. studieår.¹⁹

Når det gjelder hvilke emner som bør inngå i alternativet for større valgfrihet, har arbeidsgruppen tatt utgangspunkt i emnene som ble forslått i punkt 8.3.2 om «semiobligatoriske» emner. I tillegg foreslår arbeidsgruppen selskapsrett, særlig for å ivareta fakultetets strategiske satsing på skatterett. Hvis selskapsretten ikke tilbys på 3. studieår, vil en god del av studentene som ellers ville ha valgt Selskapsrett og Skatterett I, velge et annet norskspråklige emne ved siden av Skatterett I. Når de samme studentene da kommer på 5. studieår har de kun 10 studiepoeng til norskspråklige emner (mens øvrige 10 går til engelskspråklige emner). Ettersom studentene da ikke har Selskapsrett fra 3. studieår, vil det i så fall bli vanskelig for dem å ta Skatterett II innenfor normal tid.²⁰

Arbeidsgruppens alternativ for større valgfrihet på 3. studieår inneholder av disse grunner følgende emner, hvorav de engelskspråklige ikke er vurdert nærmere:

1. Barnerett
2. Informasjons- og personvernrett
3. Miljørett
4. Selskapsrett
5. Skatterett
6. Engelskspråklige valgemner

8.3.4. Valget mellom de to alternativene

Arbeidsgruppen har ikke tatt endelig stilling til om det er ønskelig å utvide valgfriheten på 3. studieår som skissert i punkt 8.3.3. Arbeidsgruppen forstår mandatet slik at styret ønsket å få seg forelagt to alternativer. Som påpekt i punkt 8.3.3., må det her foretas en prinsipiell avveining mellom hensynet til internasjonalisering mot hensynet til studentenes valgfrihet og norskspråklige fagområder, slik som skatterett. Arbeidsgruppen tilføyer at tanken om «semiobligatoriske» emner nok opprinnelig var preget av et ønske om å ta vare på familie- og arveretten for det tilfellet at dette emnet ikke lenger ville være et obligatorisk emne. Ettersom

¹⁹ Se høringsuttalelsen til Skatterettsgruppen ved Berte-Elen Konow, Guri Lindblad, Mari Knapstad Nilssen og Henrik Skar, ”Skatteretten krever større valgfrihet”, av 13.02.2019.

²⁰ Det hører med at en del studenter velger å ta skatterett og selskapsrett først etter at de har fullført masterstudiet (med såkalt poststudierett), og det er grunn til å tro at dette vil være situasjonen også i fremover. For slike studenter er det fullt mulig å ta 30 sp skatte- og selskapsrett også selv om man går for alternativet om semi-obligatoriske emner.

arbeidsgruppen nå foreslår å beholde familie- og arveretten på 1. studieår, kan det argumenteres for at studentene bør få større valgfrihet på 3. studieår.

Valget mellom de to skisserte alternativene må dessuten sees i sammenheng med den endelige innretningen på 5. studieår, noe som ligger utenfor arbeidsgruppens mandat (men se likevel punkt 14 nedenfor).

9. Den samlede valgfriheten på 1.-3. studieår

Av mandatet fremgår det at arbeidsgruppen står fritt til å foreslå innslag av valgfrihet også tidligere i studieløpet (altså ut over det ovenfor omtalte spørsmålet om valgfrihet på vårsemesteret på 3. studieår). Arbeidsgruppen har vurdert dette, men ikke funnet det mulig å rydde plass til flere valgemner. Både mandatets føringer om en generalistutdanning og ønsket om færre eksamener gjør dette vanskelig. Eneste mulighet innenfor den modellen som arbeidsgruppen nå legger frem, synes å være en løsning hvor Obligasjonsrett må nøye seg med færre enn 28 studiepoeng og hvor Rettshistorie og komparativ rett flyttes helt eller delvis til høstsemesteret 3. studieår. Dette vil i så fall åpne opp for enda større valgfrihet på vårsemesteret på 3. studieår. Dette vil imidlertid gå ut over det foreslåtte obligasjonsrettsemnet på høstsemesteret, som i arbeidsgruppens forslag har fått ansvar for flere nye læringsmål (se punkt 8.1 ovenfor) og som for øvrig vil tilby studentene nettopp de muligheter for fordypning og refleksjon som fakultetsstyret har etterspurt. Det må dessuten tas minimum 5 studiepoeng fra dette emnet for at det skal gi rom for et nytt valgemne på vårsemesteret. Arbeidsgruppen har kommet til at ulempene ved en slik endring overstiger fordelene.

10. Antall eksamener

Arbeidsgruppens forslag innebærer at hver enkelt student i løpet av jusstudiet vil avlegge *tre eksamener mindre* enn på dagens studieordning. På de tre første studieårene isolert sett reduseres antallet med fire, men en av disse er dagens JUS 133 *Juridisk metode*, som i fakultetsstyrets rammevedtak vil bli flyttet til 5. studieår. Den reelle reduksjonen på tre eksamener skyldes sammenslåingen av hhv. *Forvaltningsrett I og II*, *NIRI og MR* og *Kontraktsrett II og Pengekravsrett*. Arbeidsgruppen mener med dette å ha fulgt opp styrets ønske om et forslag med færre og større emner, og dermed alt i alt et lavere antall eksamener, enn på dagens studieordning, men som samtidig tar hensyn til studentenes ønske om mindre (og dermed flere) moduler på 1. studieår enn senere på studiet.

Arbeidsgruppen legger til at antall eksamener for hver enkelt student ikke må forveksles med hvor mange eksamener som *fakultetet* årlig må arrangere. Sistnevnte avhenger av hvor mange emner fakultetet tilbyr, og dermed i praksis av det samlede antall valg- og spesialemner. Selv om hver enkelt eksamen krever visse ressurser (for eksempel i utarbeiding av oppgavene, sensorveiledninger osv.), er størstedelen av eksamensutgiftene knyttet til hvor mange studenter som avlegger den enkelte eksamen (særlig mht sensur). Arbeidsgruppen legger til grunn at det er antall eksamener for hver enkelt student styret først og fremst har vært opptatt av.

Arbeidsgruppen tilføyer at ressursbruken knyttet til eksamensavviklingen ikke bare handler om antall eksamener, men også hva slags eksamener det er snakk om og, ikke minst, om besvarelsene bedømmes med bestått/ikke bestått eller karakterer. Andre faktorer av stor betydning er sensurordningen (en eller to sensorer, hvor lang tid de får per oppgave, honoraret størrelse mv.) og studentenes gjentaksmuligheter.

11. Ressursspørsmål

Arbeidsgruppen har ikke gått inn på spørsmål om ressursbruken på en revidert studieordning, ut over en overordnet betraktning om at det ikke er noe i den foreslåtte strukturen og fagsammensetningen i seg selv som skulle tilsi et økt ressursbehov. Reduksjonen av antall fellesemner/eksamener med tre tilsier isolert visse besparelser, som da kan brukes til bedre undervisning og prøving på de gjenværende emnene. Den samlede ressursbruken på jusstudiet avhenger i all hovedsak av hvor mye undervisning som tilbys på de ulike emnene, samt innretningen av prøvingen (eksamen og sensur). Dette er spørsmål som hører naturlig inn under neste ledd i arbeidet frem mot en revidert studieordning.

Arbeidsgruppen har heller ikke vurdert ressursbehovet knyttet til påkrevde overgangsordninger knyttet til innfasingen av en ny studieordning. Arbeidsgruppens målsetting har vært å utarbeide et faglig og pedagogisk sett best mulig forslag til fagsammensetningen på 1. til 3. studieår. For en del av dagens emner innebærer arbeidsgruppens forslag større endringer, både mht. emnenes innhold, omfang og plassering. Arbeidsgruppen finner det derfor riktig å gjøre fakultetsstyret særskilt oppmerksom på viktighetene av å utrede behovet for overgangsordninger så snart den endelige fagsammensetningen er vedtatt.

12. Konsekvenser for 4. studieår

Arbeidsgruppens forslag til fagsammensetningen på 1.-3. studieår vil ikke ha større konsekvenser for emnene på 4. studieår, og arbeidsgruppen har av denne grunn ikke sett behov for særskilt høring av de emneansvarlige i strafferett, rettergang eller formuerett. Ønsket om best mulig sammenheng og faglig progresjon gjennom hele studieløpet tilsier likevel at de emneansvarlige for emnene på 4. studieår forholder seg til de endringer på de tre første studieårene som styret til sist beslutter, og innretter emnene på 4. studieår deretter. For strafferetten vil dette særlig gjelde undervisningen om legalitetsprinsippet og konstitusjonelle, europarettlige og folkerettslige føringer for norsk rett som er plassert på 2. studieår, mens det for JUS243 Formuerett særlig vil gjelde introduksjonen av juridiske personer og immaterialretten på 1. studieår og obligasjonsretten på 3. studieår.

For JUS242 *Rettergang* er endringene noe større ettersom arbeidsgruppen har fulgt opp forslaget om å flytte menneskerettighetenes føringer for nasjonal prosessrett bort fra undervisningen i rettsstaten og menneskerettigheter på 2. studieår og til rettergangsemnet på 4. studieår. De emneansvarlige for JUS242 *Rettergang* er tidligere gjort kjent med dette forslaget og har sluttet seg til det. Detaljene er det naturlig å komme tilbake til på et senere tidspunkt.

13. Nærmere om den indre sammenhengen mellom de ulike emnene på 1.-3. studieår og de overordnede læringsmålene for jusstudiet

Arbeidsgruppen er av den oppfatning at dens forslag til fagsammensetningen på 1.-3. studieår legger til rette for en god indre sammenheng og faglig progresjon gjennom hele studieløpet, og slik for en studieordning som lever opp til de overordnede læringsmålene for jusstudiet, jf. mandatets etterspørsel etter dette. I punkt 6 ovenfor har arbeidsgruppen redegjort nærmere for hvordan nettopp hensynet til indre sammenheng og faglig progresjon har vært styrende for det foreliggende forslaget. Arbeidsgruppen vil likevel påpeke at det er behov for å se nærmere på hvordan en revidert studieordning kan sikre best mulig oppfyllelse av flere av de overordnede læringsmålene, og kanskje vurdere om enkelte av dem bør presiseres og videreutvikles. Konkrete eksempler på læringsmål hvor det er behov for en helhetlig gjennomgang for å sikre en klar ansvars plassering kan være:

- Kunnskaper om og ferdigheter i profesjonsetikk for jurister

- Kunnskaper om og ferdigheter i å håndtere nærmere angitte, ulike metodiske utfordringer (ulovfestet rett, ulike varianter av lovfestet rett, lex superior-problematikk, internasjonale kilder, dualismen og presumsjonsprinsippet, legalitetsprinsippet, komparativ metode, rettsøkonomiske argumenter, mv.)
- Kunnskaper om og ferdigheter i ulike juridiske tekstsjangere (ut over tradisjonelle praktikumsbesvarelser, slik som f.eks. fagartikkellignende hjemmeeksamensbesvarelser, dommer, forvaltningsvedtak, testamenter, kontrakter, lovtekster mv.)
- Ferdigheter til å håndtere engelskspråklig rettskildemateriale og analysere juss på engelsk, muntlig og skriftlig
- Digitale ferdigheter (elektroniske rettskildesøk mv.)
- Muntlige ferdigheter (prosedyreøvelser, muntlige presentasjoner mv.)

Listen over slike tversgående læringsmål kan sikkert forlenges, men for arbeidsgruppen er poenget å gjøre fakultetsstyret oppmerksom på problematikken og påpeke at dette fremstår som et naturlig neste steg i arbeidet mot en revidert studieordning. Dersom dette arbeidet sees i sammenheng med en gjennomgang av lærings- og prøvingsformene gjennom hele studiet, vil forholdene ligge til rette for et virkelig løft for jusstudiet.

14. Nærmere om sammenhengen mellom valgbare emner på 3. og 5. studieår

Avslutningsvis finner arbeidsgruppen grunn til å gjøre fakultetsstyret oppmerksom på noen utfordringer knyttet til forholdet mellom valgemnene på 3. studieår og spesialemnene på 5. studieår.

Noen av spesialemnene på 5. år vil ha nær tematisk tilknytning til emner (eller deler av emner) fra tidligere studieår, mens andre vil representere noe kvalitativt nytt. Også det siste bør etter arbeidsgruppens syn være tillatt, jf. at fakultetets forskningsportefølje er dynamisk og bør gjenspeiles i tilbudet av spesialemnene. Det må likevel stilles krav om at emnene synliggjør det kompetansegrunnlaget de bygger på, sånn at det er forsvarlig å plassere emnene på slutten av et masterprogram.

Utfordringen oppstår imidlertid i tilfeller hvor et spesialemnne på 5. studieår har tilknytning til et valgemne på 3. studieår. Et klart eksempel på dette vil være skatterett, som arbeidsgruppen foreslår som et valgemne på 3. studieår. Etter arbeidsgruppens syn bør det ikke være slik at de

skatterettslige spesiallemlene på 5. studieår forutsetter at studentene har tatt valgemnet i skatterett på 3. studieår, ettersom dette vil kunne begrense studentenes valgmuligheter vesentlig (bl.a. ved å utelukke skatterettslig fordypning for alle som har reist på utveksling på 3. studieår).

Etter arbeidsgruppens syn bør løsningen på dette problemet være å tilby et fordypningsemne på 10 sp. i Skatterett I på høstsemesteret på 5. studieår som ikke krever forkunnskaper i skatterett, og et annet fordypningsemne (Skatterett II) som krever slike forkunnskaper. Studenter som ikke har tatt skatterett på 3. året, kan da ta Skatterett I og II på 5. studieår og slik få en fordypning i skatterett på 20 sp. Denne løsningen forutsetter imidlertid at det tilbys undervisning i grunnleggende skatterett både høst (på 5. året) og vår (på 3. året), men kostnadene knyttet til dette bør kunne reduseres gjennom opptak av forelesninger mv. (f.eks. slik at det blir en 50/50-miks av opptak og «live» forelesninger begge semestre).